

פרויקט "שילוב חרדים"

דו"ח שנתי

"הדרך לשילוב"

נייר מדיניות לעידוד השתלבות האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה

פרויקט "שילוב חרדים"

דו"ח שנתי

"הדרך לשילוב"

נייר מדיניות לעידוד השתלבות האוכלוסייה החרדית
בשוק העבודה

כתיבה ועריכה

איליה זטקובצקי

ד"ר ראובן גל

מרץ 2012

פרסומו של דו"ח זה התאפשר, בין השאר, בעזרת תמיכתה הנדיבה של הפדרציה היהודית של ניו-יורק, ועדת "העם היהודי".

Special thanks to the Commission on the Jewish People, UJA-Federation of New York -- for their support to this Project

התמונות באדיבות אתר "אנשים ישראל", מכללת לומדה – המכון החרדי ללימודי מקצוע וקהילת בוגרי "נצח יהודה"

אין לשכפל כל חלק מפרסום זה ללא רשות מראש ובכתב ממוסד שמואל נאמן מלבד לצורך ציטוט של קטעים קצרים במאמרי סקירה ופרסומים דומים תוך ציון מפורש של המקור.

הדעות והמסקנות המובאות בפרסום זה הן על דעת המחברים ואינן משקפות בהכרח את דעת מוסד שמואל נאמן.

פתח דבר

הדו"ח המונח לפניכם מהווה סיכום של פעילות מחקרית שבוצעה במסגרת פרויקט "שילוב האוכלוסייה החרדית בכלכלת ישראל" במהלך שנת 2011.

פעילות מחקרית זו שונה ממחקר אקדמי רגיל מכמה בחינות: ראשית, יש לזכור שאנו חוקרים ועוקבים אחר תהליך שמתרחש לנגד עינינו. בשנים האחרונות, יותר ויותר חרדים מנסים את כוחם בשוק העבודה, באקדמיה ובצבא. המספרים – כמו גם התנודות בהם -- משתנים משעה לשעה. כמעט מדי יום מתרחש אירוע כלשהו הקשור לשילוב החרדים והוא מעורר, מצידו, תגובות בציבור ובתקשורת. בהעדר פרספקטיבה היסטורית, קשה מאוד להגדיר מה גרם לכל אירוע כזה ולאן הוא יוביל.

בנוסף, הנושא אותו חקרנו רחוק מלהיות אקדמי. ההיפך הוא הנכון: נושא החרדים בישראל נמצא במרכז הדיון הציבורי ואין כמעט גוף שאינו עוסק בו. צדדים רבים מנסים להציג פתרונות משלהם, פעמים רבות בלי להבין את מורכבות הבעיה ובמקרים לא מעטים – בהתלהמות ובקיצוניות. מעט מאד תשומת לב ניתנת ללימוד לעומק של העובדות, הנתונים, התהליכים.

ולבסוף, מעטים התהליכים הקיימים בסביבתנו שמורכבים כל כך כמו תהליך שילובם של החרדים במשק ובחברה בישראל. התהליך הזה כולל היבטים כלכליים, חברתיים, פוליטיים, דתיים, תרבותיים, עדתיים ועוד. מדובר במערכת מסובכת ומורכבת של בעיות הקשורות אחת בשנייה וכמעט כל אזרח בישראל מעורב בהתמודדות אתן בצורה זאת או אחרת.

ממש בעת חתימת הדו"ח, נפלה החלטת בית המשפט העליון (בשבתו כבג"צ) הקוראת לביטולו של 'חוק טל'. מעבר לשאלה אם החלטה זו מסייעת בשילוב חרדים או לא ולשאלת האלטרנטיבה שתוצע לחוק שבוטל – מספק הדו"ח שלפניכם שורת המלצות לביצוע, בתחומים שונים, שתוקפן עומד בזכות עצמן. ככזה, מקבל הדו"ח הזה משנה חשיבות, באשר הוא יוכל להוות הבסיס לכל מערכת אלטרנטיבית שתוקם בעתיד.

שורת ההמלצות שנוסחו על ידי צוות פרויקט "שילוב חרדים" בדו"ח זה מבוססות כולן על נתונים (evidence-based). אף שהן עוסקות בנושא הנמצא במרכז הדיון הפוליטי נכתבו הדברים מבלי להיגרר לפוליטיקה ובלי להעדיף אינטרס של צד זה או אחר.

אני מבקש להודות למרפז המחקר, מר איליה זטקובצקי ולכל הצוות שלנו – למשה פפו, ליחזקאל פרקש, למעיין שחף, ליהודה מורגנשטרן ולכל מי שתרום להפקת הדו"ח הזה.

קריאה מהנה

ד"ר ראובן גל

ראש הפרויקט "שילוב חרדים"

מוסד שמואל נאמן (טכניון)

תקציר מנהלים

"הדרך לשילוב" הנו מסמך הכולל המלצות לקביעת מדיניות לשילוב האוכלוסייה החרדית בכלכלת ישראל. ההמלצות האלה הן פרי עבודתו של צוות "שילוב חרדים" במוסד שמואל נאמן ומתבססות על עבודת מחקר של אנשי הצוות וגם על ניתוח תוצאות מחקר של חוקרים נוספים הפועלים בתחום.

עמדת הצוות היא שמדיניות שמטרתה שילוב מוצלח של האוכלוסייה החרדית בכלכלה ישראלית חייבת להתבסס על שלושה עקרונות:

1. הפתרונות חייבים להיות מערכתיים ולא נקודתיים.
2. הפתרונות לא יפגעו באורח החיים החרדי.
3. הפתרונות לא יושגו באמצעות כפייה.

שלושה עקרונות אלה מובילים להמלצה מרכזית של המסמך:

נחוצה מערכת החלטות ופעולות שבכל שלב של החיים תאפשר לאזרח החרדי שתי חלופות: להמשיך בלימודי קודש או לפנות לתעסוקה – והכל תוך אפשרות שמירה על אורח החיים החרדי.

מסמך "הדרך לשילוב" כולל גם המלצות לפעולות כאלה בארבעה תחומים עיקריים – בקביעת מדיניות פיסקאלית, בתחום חינוך והכשרה, בדרכי חיבור לשוק העבודה ובנושא שירות צבאי ואזרחי.

בתחום מדיניות פיסקאלית ההמלצה העיקרית הנה **לאמץ תכנית אחידה לעידוד תעסוקה** (תכנית ואוצ'רים) ולהציע אותה כאלטרנטיבה לאברכים המעוניינים להצטרף לשוק העבודה. בדו"ח מפורטת תכנית פעולה ליישום המלצה זו.

בתחום החינוך וההכשרה אנו ממליצים **לא לנסות לכפות על הציבור החרדי לימודי ליבה ולהתרכז בעידוד לימודי אנגלית מתמטיקה ומחשבים (אמ"מ) במסגרות חיצוניות**. הדו"ח כולל פירוט אפשרויות היישום של המלצה זו.

בתחום ההשכלה האקדמית יש לעודד השתלבות סטודנטים חרדים במוסדות ההשכלה הרגילים (אוניברסיטאות, טכניון) באמצעות **התאמת המערכת האקדמית** כך שתוכל לתת מענה למאפייני הציבור החרדי. פרק 'הכשרה אקדמית' (בתוך פרק ב') מפרט אופני ההתאמה השונים.

הצעדים הנחוצים ביותר לחיבור בין האוכלוסייה החרדית לשוק העבודה הם **הנגשת תנאי כניסה לשירות המדינה** לציבור החרדי **והפצת מידע על הפוטנציאל התעסוקתי** של הציבור החרדי בקרב המעסיקים החילוניים. פרק ג' מוקדש כולו לעניין זה.

השירות הצבאי והאזרחי הנם שני המנופים היעילים ביותר לשילוב הנוער החרדי במעגל העבודה. ביטול "חוק טל" על ידי בית המשפט העליון מחייב הקמת **מערכת גיוס ושירות אחרת** – אחידה, מותאמת גם לגיוס מספר רב של חרדים ונותנת מענה למגוון הקבוצות הקיימות באוכלוסייה זאת. הדו"ח כולל המלצות לבניית מערכת זאת.

לביצוע מדיניות השילוב דרוש **תאום רחב בין משרדי ממשלה שונים** ולכן מומלץ מאוד להקים גוף-על (מנהלת, או רשות) שירכז את כל הפעילות בתחום זה.

הדו"ח כולל גם נספח המפרט את המוסדות האקדמיים בהם לומדים כיום סטודנטים חרדים, כולל מקצועותיהם. כן מפורטים **בנספחים** מקורות המידע ששימשו להכנת דו"ח זה.

תוכן העניינים

1	מ ב ו א
1	כללי
2	עיקרי המדיניות :
3	פרק א' – מדיניות פסקאלית
3	כללי
4	בעיות שזוהו :
5	שימוש בואוצ'רים
7	פרק ב' - מערכת החינוך
7	מבוא
7	נתונים כלליים
8	מקצועות אמ"מ :
10	ישיבות נושרים
13	הכשרה אקדמית
17	כלים מיוחדים
19	פרק ג' - חיבור לשוק העבודה
19	רקע
19	פעילות בקרב המעסיקים חילוניים
19	עידוד שילוב החרדים בשירות המדינה
22	פרק ד' - צה"ל ושא"ל
22	מבוא
23	צה"ל
23	קיצור הנתונים הנוגעים לשירות חרדים בצה"ל :
24	"נצח יהודה"
25	שח"ר -- שירות חרדים
29	תכניות נוספות
29	בעיות נוספות המקשות על שילובם של החיילים החרדים
30	שירות אזרחי – לאומי (שא"ל)
31	רקע כללי
32	מאפייני השירות
33	מאפייני תעסוקה
36	מסגרת חוקתית
36	סיכום
37	ריכוז המלצות
40	כניסה לשוק העבודה
41	נספח א' – מוסדות אקדמיים חרדים
43	נספח ב' – רשימת שמות המומחים איתם נועצנו במהלך כתיבת עבודה זו
44	רשימה ביבליוגרפית

רשימת האיורים

- איור 1 : סטודנטים חרדים בבג"ט, לפי קהילות 14
- איור 2 : משכרת חודשית ממוצעת של אקדמאים חרדים וחילונים (בש"ח) 14
- איור 3 : חלוקת הסטודנטים החרדים לפי סוג המוסד (שנה"ל תשע"א) 15
- איור 4 : מספר חיילים חרדים המשרתים בצה"ל 24
- איור 5 : בוגרי "נצח יהודה" החרדים לפי תחום תעסוקתם 25
- איור 6 : שיעור התעסוקה של בוגרי שח"ר בהשוואה לשתי קבוצות השוואה 26
- איור 7 : בוגרי שח"ר לפי תחום עיסוקם באזרחות 27
- איור 8 : נכונות והתאמה לחתימת קבע ורצון ליציאה לקצונה 28
- איור 9 : מתנדבי שא"ל חרדים (מספר בפועל מול תחזיות) 31
- איור 10 : התפלגות המתנדבים החרדים לפי תחומי התנדבות 32
- איור 11 : התפלגות המתנדבים המשרתים בתחום הרווחה, לפי מקום התנדבות 32
- איור 12 : שיעור המועסקים בקרב בוגרי שא"ל 33
- איור 13 : המניע העיקרי להצטרף לשירות האזרחי 34
- איור 14 : השוואה בין תפקיד בעת שירות ובין תחומי התעסוקה של הבוגרים 35

רשימת הטבלאות

- טבלה 1 : מסלולים אפשריים לצעירים חרדים 22
- טבלה 2 : שיעור הגברים הנשואים לפי שכבת גיל 25
- טבלה 3 : מצאי תלמידים הלומדים במסגרת תכנית "שומר טוב" (שנה"ל תשע"א) 29
- טבלה 4 : דפוסי תעסוקה של מתנדבי השירות האזרחי לפני ואחרי השירות 34
- טבלה 5 : תחומי התעסוקה המועדפים של מתנדבי השירות האזרחי ושל מועסקים דרך מפתח 34

מ ב ו א

כללי

במדינת ישראל קיימת כיום הכרה כללית בחשיבות השתלבותם של החרדים בשוק העבודה. שותפים להכרה זו הן מקבלי ההחלטות והן הציבור הרחב – שמאל וימין, חילונים ודתיים, חרדים ולא-חרדים.

עלינו לציין כי **הממשלה המכהנת מקדישה תשומת לב רבה לנושא זה ואף הגדירה אותו כיעד לאומי**.¹ כדי להמחיש זאת, מספיק להזכיר כי רק בשנה וחצי האחרונה פעלו ארבע ועדות ממשלתיות רמות דרג בתחום: וועדה בין משרדית (בראשות פרופ' צבי אקשטיין) לבחינת מדיניות תעסוקה; הוועדה בנושא הסדר קצבאות הבטחת הכנסה לאברכים (וועדת גבאי הראשונה); הצוות הבין משרדי לעידוד תעסוקה וקידום השירות הצבאי והאזרחי במגזר החרדי (ועדת גבאי השנייה); וועדת טרכטנברג (הועדה לשינוי חברתי כלכלי). ועדות אלה הגישו את ההמלצות שלהן לממשלה, חלק ניכר מהן אומץ ואפילו תורגם לצעדים מעשיים.

למרות כל זאת, ועל אף הישגים מסוימים (עליהם נצביע בהמשך) -- לא ניתן להצביע על שינוי מהפכני בתמונת השתלבותה של האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה.

הסיבה לכך היא כפולה: מחד, **המציאות של אי השתתפות החרדים בשוק העבודה הינה מציאות ארוכת שנים**. מציאות זאת כוללת נורמות והשקפות חברתיות, דרכי פעילות של מוסדות שונים, מערכת חוקים ותקנונים שהושרשו גם בציבור החרדי וגם בחברה הכללית. **זו מציאות שקשה מאד לשנותה מהיום למחר.**

ומנגד, **כדי להתמודד עם מציאות ארוכת שנים יש צורך במדיניות כוללת לטווח הארוך**. במערכת הפוליטית הישראלית קיימת הבנה כי הצעד הזה אכן נחוץ, אך נכון להיום טרם גובשה מדיניות כוללת לשילוב האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה. **הממשלה עדיין מנסה לשנות את המציאות הכוללת ע"י צעדים בודדים, לא מתואמים ובלתי עקביים**.²

ניסיונות כאלה אינם יכולים להצליח. במקרה הטוב הם מסוגלים לתת מענה לבעיה נקודתית ולשפר את המצב בתחום כלשהו. אי לכך, כדי לטפל בכל מרקם הבעיות הקשורות באי-שילוב החרדים בתחום התעסוקה, המדינה נאלצת להפעיל מספר רב של גופים ולהשתמש בהמון מסלולים – דבר שלא אחת גורם לחוסר יעילות ולבזבזנות (ראה פרק "**מדיניות פיסקלית - בעיות שזוהו**")³; במקרים קיצוניים מענה לבעיה אחת יכול לבוא על חשבון טיפול בבעיה אחרת (ראה פרק "**שא"ל – נתונים כלליים**").

כמו כן, בהעדר קו מנחה אחיד, צעדים בודדים מושפעים מלחצים שמפעילים גופים שונים, בעלי אינטרסים שונים ואף מנוגדים. לא קשה לחזות השפעת הצעדים האלה על תהליך השתלבות החרדים במשק הישראלי.

כל הבעיות הללו אינן חדשות. הן הוזכרו כבר במסמך "**מפת הדרכים**" שפורסם ע"י מוסד שמואל נאמן **למחקר מדיניות לאומית** בדצמבר 2010.³ במסגרת מסמך זה נעשה ניסיון להצביע על הצעדים "... המכוונים כולם להשגת היעד המרכזי – האצת השתלבות האוכלוסייה החרדית בכלכלה ישראלית"⁴. "מפת הדרכים" הפכה למסמך בסיס לצוות "**שילוב חרדים**" בראשות ד"ר ראובן גל שהוקם במוסד שמואל נאמן.

במהלך השנה האחרונה, מאז פרסום הדו"ח הנ"ל, צוות "שילוב חרדים" ניהל עבודת מחקר ענפה, יזם פעילויות ממשלתיות שונות, הקים מספר ועדות מומחים, ניתח ואירגן מידע שנאסף ע"י גופים שונים ו/או הוצג במאמרים שהוכנו ע"י חוקרים בגופי מחקר שונים ופרסם בעצמו מספר דוחות ומסמכים מקצועיים.

הדו"ח הנוכחי, לו קראנו "הדרך לשילוב", מסכם את שנת הפעילות הזו ומציע שורה של צעדים שיכולים להוות בסיס למדיניות ממשלתית כוללת בתחום עידוד השתלבות האוכלוסייה החרדית בכלכלת ישראל.

¹ ראה החלטת ממשלה מס' 2000 מיום ד' אב תש"ע - 15.7.2010 בעניין עידוד תעסוקת חרדים (<http://www.pmo.gov.il/PMO/Archive/Decisions/2010/07/des2000.htm>)

² במסגרת ועדת טרכטנברג נעשה מאמץ לגבש מדיניות כוללת, אך מסקנותיה של ועדה זו טרם אומצו במלואן. כמו כן, הממשלה לא בוחנת את ההמלצות כגישה כוללת, אלא כמגוון צעדים ולכן צפוי שתאמץ את חלקם, בלי לאמץ את הגישה המערכתית המאפיינת אותם. בנוסף, נושא תעסוקת החרדים לא היה הנושא העיקרי של ועדת טרכטנברג.

³ ראובן גל, **איליה זטקובצקי: "מפת הדרכים לתכנית לאומית להאצת שוב האוכלוסייה החרדית בכלכלה הישראלית"**, מוסד שמואל נאמן, דצמבר 2010.

⁴ "**מפת הדרכים**", עמ' 10

עיקרי המדיניות:

שלושה עקרונות מגדירים את הצעדים שמוצגים במסמך "הדרך לשילוב":

1. **הפתרונות חייבים להיות מערכתיים ולא נקודתיים.** קיים מגוון רחב של בעיות המונעות כניסת האוכלוסייה החרדית לשוק העבודה. בהתאם לכך, דרוש גם מגוון רחב של צעדים הנועדו לפתור אותן. אבל חשוב לזכור שכל צעד – הוא רק חלק ממדיניות כוללת. ההשלכה הראשונה של כלל זה – יש לבדוק לא רק השפעת כל צעד על הבעיה אותה הוא נועד לפתור, אלא גם על היבטים אחרים של תהליך השילוב. ההשלכה השנייה – קודם כל יש לקבוע עיקרי המדיניות. אחר כך ניתן יהיה לבדוק התאמת כל צעד וצעד למסגרת כוללת.
2. **הפתרונות לא יפגעו באורח החיים החרדי.** הניסיון להעמיד את הציבור החרדי מול אלטרנטיבה "תהיו כמונו -- או אל תהיו אתנו" שמאפיין מספר גופים בחברה החילונית – אינו מעשי, אינו מוסרי, אינו מתיישב עם עקרונות הדמוקרטיה ואינו מסוגל להניב פירות כלשהם, למעט הגברת ניכור ושנאה. כל מי שמעוניין לראות חרדים כשותפים שווים לבניית הכלכלה הישראלית חייב לכבד את רצונם להיות שונים במגוון מאפיינים תרבותיים.
3. **הפתרונות לא יושגו באמצעות כפייה.** כשם שיש הסכמה גורפת נגד כפייה דתית על כלל הציבור, כך גם אין מקום לכפייה חילונית על החרדים. לעיקרון זה שתי משמעויות עיקריות: האחת, כל החלטה הנוגעת לציבור החרדי חייבת להיעשות תוך הידברות (גם אם לא בהגעה להסכמה) עם נציגי הציבור הזה. ושנית, החלטות שיוטלו בכפייה לא רק שלא ייושמו, אלא גם ישיבו לאחור הישגים שכבר הושגו.

שלושת העקרונות האלה מובילים להמלצה המרכזית של "הדרך לשילוב":

נחוצה מערכת החלטות ופעולות שבכל שלב של החיים תאפשר לאזרח החרדי שתי חלופות: להמשיך בלימודי קודש או לפנות לתעסוקה – והכל תוך אפשרות שמירה על אורח החיים החרדי.

בחלקים הבאים של הדו"ח נדונים אלמנטים שונים של המערכת הזאת – הכשרה מקצועית ואקדמית, שירות צבאי ואזרחי, כניסה לשוק העבודה. בכל חלק מופיעים נתונים סטטיסטיים, נעשה ניתוח ממצאי המחקרים שבוצעו ע"י חוקרי מוסד שמואל נאמן או חוקרים אחרים, מוצגות מגמות ומוצעות דרכים לפתרון. בפרק הסיכום -- ההמלצות של כל החלקים משתלבות למסגרת אחידה.

חשוב להדגיש כי הדו"ח הזה מהווה רק בסיס לקביעת מדיניות. פעילות מחקרית מעמיקה ודיון ציבורי רחב חייבים להקדים כל התקדמות במסלולים המצוינים בו. הדו"ח נועד לעודד את התופעות האלה.

מדינת ישראל היא, אולי, המדינה עם הניסיון העשיר ביותר בשילוב אוכלוסיות מהגרות מבחינה כלכלית וחברתית. בשמונים השנים האחרונות נקלטו בארץ גלים רבים של עליות ממדינות שונות ובעלות רקע שונה. היחס בין מספר העולים וגודל האוכלוסייה הקולטת הוא הגבוה בעולם – וכך גם הצלחת הקליטה.

מאפיינים רבים של הקהילה החרדית מאפשרים להתייחס אליה כאל סוג של 'עולים' פוטנציאליים: דפוסי ההתנהגות שלהם שונים מהנהוג בשאר החברה בארץ; השכלתם אינה מתאימה לתנאי השוק בישראל; הצטרפותם לחברה הישראלית כרוכה בזעזוע תרבותי קשה; והעיקר – התועלת הכלכלית הקשורה בהצטרפותם לשוק העבודה הישראלי דומה לזאת שנובעת מגל עליה גדול.

ועם זאת אותה חברה ישראלית שהצליחה שוב ושוב לקלוט גלי עליה - נכשלת שוב ושוב בקליטת 'הגירת' החרדים.

הסיבה העיקרית לכך היא שבמקרה של העולים אין אלטרנטיבה לקליטתם. ברוב המקרים עולים שמגיעים בגלי עלייה גדולים מתנתקים לגמרי ממדינות המוצא שלהם, אין להם לאן לסגת והברירה הכמעט יחידה שלהם – להיקלט בארץ. במקביל, מדינת ישראל איננה מסוגלת לפרנס קבוצה ענקית של עולים חסרי ישע לאורך זמן מבלי שהם עצמם "יחזיקו" את עצמם -- ולכן האפשרות היחידה היא להפוך אותם מהר ככל האפשר לעצמאיים מבחינה כלכלית.

בנוסף, קיום קונצנזוס רחב סביב חיוניות קליטת העלייה הופך את 'קליטת העליה' לנושא חשוב בסדר יום לאומי, ומאפשר תמיכה חברתית ופרלמנטרית רחבה לצעדים חריגים לצורך קידום מטרה זאת.

לעומת זאת, היחס לשילוב החרדים בכלכלת ישראל שונה ואולי גם הפוך. מאחר ובמשך עשרות שנים – כתוצאה מהסדרים והחלטות פוליטיות שונות – הושג סטטוס קוו שהבטיח רמת חיים כמעט סבירה לקהילה החרדית בלי לפגוע קשה מדי ברמת החיים של משלם המיסים -- שילוב חרדים בשוק העבודה לא קיבל עדיפות עליונה ובוודאי לא נתפס כאלטרנטיבה היחידה. נכון, רבים רואים את הסטטוס קוו הנוכחי כאלטרנטיבה לא טובה, אך מוכנים "להמשיך לחיות עם זה".

מצב כזה אינו מעודד פתרונות כלליים וארוכי טווח, אלא דוחף לכיוון החלטות זמניות ו"פוליטיות" שנותנות מענה לבעיות יומיומיות ובכך רק מסבכות את המצב.

מטרת הפרק הזה – לשרטט קווי מדיניות שמתבססות על הניסיון של מדינת ישראל בקליטת גלי עלייה, תוך התחשבות במבנה הקהילתי ובמאפיינים ייחודיים אחרים של הציבור החרדי. פירוט מלא יותר של "מודל ההגירה" בהקשר לאוכלוסייה החרדית ניתן למצוא במסמך של מוסד שמואל נאמן הנושא שם זה⁵.

ב"מפת הדרכים", בפרק שהוקדש למדיניות פיסקאלית, צוין: "הכלים השימושים ביותר העומדים לרשות הממשלה לעידוד כניסה לשוק העבודה הינם כלים פיסקאליים, דהיינו, שימוש במערכת תמריצים והטבות. אך כרגע בישראל, הכלים האלה פועלים, בעיקר, לכיוון ההפוך... למעשה, נכון להיום, עבור רבים מן האברכים, מחיר הכניסה לשוק העבודה – הוא אובדן ההכנסה. המדיניות הפיסקאלית הנוכחית מנציחה את המצב האבסורדי הזה."⁶

⁵ גל ראובן, זטקובצקי איליה, "מודל ההגירה" בתוך "שילוב חרדים: מודל, תרחישים ומיפוי", מוסד שמואל נאמן, 2012

⁶ "מפת דרכים", עמ' 29

יש לציין שבתקופה האחרונה חלו שינויים מסוימים במדיניות הממשלה. ראשית כל, **ועדת גבאי** הגדירה בצורה ברורה את הקריטריונים להענקת תמיכה ממשלתית לאברכים, את האוכלוסייה הזכאית לתמיכות אלה ואת התקופה בה יוענקו התמיכות.⁷

במקביל, המדינה מפעילה מגוון תכניות לעידוד תעסוקת חרדים וכן תמיכה בתכניות רבות שהתבצעו ע"י גופים אזרחיים.

להלן פירוט חלקי של תכניות לעידוד תעסוקה בהם מעורבת המדינה:

- 1. תכניות שנועדו להתגבר על העדר הכשרה מתאימה אצל הגברים החרדים.**
 - מימון קורסי הכשרה ואוריינות תעסוקתית (המבצעים: עיריית ירושלים, משרד התמ"ת, גוינט/תב"ת – במימון מדינה. ייתכן שקיימים גופים נוספים, אך אין מידע מלא על כך).
 - שילוב מקצועות טכנולוגיים בתכניות לימוד של ישיבות המיועדות לציבור נושרים (המבצעים: רשתות "אורטי", "עמל", "עמית", עמותת "מגדלור" – במימון המדינה).
 - מכינה קדם-אקדמאית (המבצעים: צה"ל, מכללות שונות - במימון ות"ת).
- 2. תכניות שנועדו להתגבר על חוסר רצון מצד המעסיקים לגייס עובדים חרדים.**
 - הטבות מס למעסיקים (המבצע: משרד התמ"ת. הזכאים – המעסיקים שעומדים בשורה של תנאים המפורטים בחוק).
 - הפצת מידע על כדאיות העסקת חרדים (המבצע: גוינט/תב"ת, – במימון המדינה. ייתכן שגם ארגונים אחרים, אך אין מידע מלא על כך).
- 3. תכניות שנועדו להתגבר על העדר משאבים המאפשרים לחרדי להתקיים בתקופת מעבר כאשר הוא טרם החל להרוויח.**
 - הענקת מלגות קיום לסטודנטים (המבצע: ות"ת, קרן ק.מ.ח., חלמי"ש, "ידידות טורונטו" – בתמיכה חלקית של המדינה. ייתכן שגם ארגונים אחרים, אך אין מידע מלא על כך).
 - הענקת הלוואות לפתיחת עסק בתנאים מועדפים (המבצע: מט"י, גוינט/תב"ת – במימון המדינה. ייתכן שגם ארגונים אחרים, אך אין מידע מלא על כך).

כמו כן, משרד התמ"ת החל בהכנת מכרזים להפעלת "מרכזי הכוונה" – גופים "בהם יש אבחון וייעוץ תעסוקתי מקיף, לרבות ייעוץ לבחירת לימודים והכשרות, ולאחריו ליווי תעסוקתי מתמשך, וכן כלים כגון סדנאות לחיפוש עבודה והכשרות ממוקדות להסרת חסמים"⁸. מספר משרדי ממשלה נוספים מפעילים או מתכננים תכניות נוספות לעידוד תעסוקה חרדית, אך ריבוי תכניות אלה מקשה על המעקב אחריהן.

בעיות שזוהו:

- **חוסר תיאום** – כפי שניתן לראות, קיים מגוון רחב של תכניות. במקרים רבים המדינה מממנת מספר תכניות מקבילות שמבוצעות ע"י גופים שונים, ללא תיאום ביניהם.
- **העדר מידע** – ריבוי התכניות אינו מלווה במידע עדכני בזמן אמת שיאפשר הן למחפש העבודה החרדי והן למעסיק החילוני לעשות שימוש מועיל בתוכניות אלו.

הבעיות האלה – חוסר תיאום והעדר מידע -- חוזרות על עצמן גם בנושאים אחרים שיוצגו להלן. ניתן לראות בהן השלכה ישירה של העדר מדיניות כוללת לטווח הארוך, מחד גיסא, ושל ניכור שהיה במשך שנים רבות בין הציבור החרדי לציבור הלא-חרדי בישראל, מאידך.

המלצה: להקים גוף-על, מנהלת או רשות, שיהיה אחראי לתיאום בין כל גופי הממשלה והאירגונים האזרחיים המעורבים בפעילות לשילוב חרדים במשק הישראלי.

תחת פיקוח יעיל של גוף מרכזי מעין זה, ניתן להגיע תוך תקופה קצרה לביצוע מדיניות שקולה, רב-מערכתית ומתואמת היטב. בהמשך יוצגו כלים שיכולים לסייע לביצוע מדיניות כזאת.

⁷ ראה דו"ח הוועדה הבין משרדית "תמיכה תקציבית באברכי כולל", משרד רה"מ, דצמבר 2010
⁸ המלצות הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה, דו"ח סופי, עמ' 15, משרד התמ"ת, יוני 2010

שימוש בואוצ'רים - שוברים אישיים (Vouchers)

שוברים אישיים, או ואוצ'רים, הנו כלי שסייע וממשיך לסייע לא מעט בהשמה מקצועית ובקליטה בשוק התעסוקה, בין השאר גם לאוכלוסיית העולים. היום, ואוצ'ר הינו שובר המעניק למחזיק בו מימון (חלקי) של קורס להכשרה מקצועית. כלי זה מאפשר גמישות ויעילות רבה בבחירת הקורסים והוא הוכיח את יעילותו במשך שנים רבות.

כך, מחקר שביצע מוסד שמואל נאמן בשנים 2005-2007 על מדיניות קליטת עולים⁹, מראה כי 74% מהעולים שהשתתפו בתכנית הואוצ'רים במימון משרד הקליטה מצאו את העבודה במקצוע הנלמד תוך חודשיים ושבוע בממוצע. בקרב כלל האוכלוסייה אחוז ההצלחה, כנראה, גבוה אף יותר. מהנתונים שהועברו למוסד שמואל נאמן משירות התעסוקה עולה כי כ- 90% ממקבלי ואוצ'רים השתלבו בתחום שאותו למדו (הציגו לפחות 3 תלושי משכורת בחברה העובדת בתחום).

צוות מחקר משותף של פרויקט "שילוב חרדים" במוסד שמואל נאמן ואגף המחקר בבנק ישראל, גיבש במהלך השנה האחרונה תכנית המבוססת על שוברים אישיים (ואוצ'רים) ככלי הנותן מענה מהיר, זול ויעיל להעדר הכשרה מתאימה אצל הגברים החרדים, להעדר רצון המעסיקים לשלב חרדים, ולקשיי מימון של ההכשרה המתאימה.

במסגרת עבודת הצוות נותחו מספר תכניות נוספות לשילוב בשוק העבודה, אשר הוכיחו את יעילותם בתקופת קליטת גלי העליה של שנות השבעים ושל שנות התשעים – כמו תכנית למימון שכר או למימון לימודים אקדמיים¹⁰. כתוצאה מבדיקה זאת נוספו מספר מסלולים נוספים לשימוש אפשרי בואוצ'רים והתכנית הפכה לגמישה יותר וכוללת יותר.

עיקרי התכנית "שוברים אישיים":

עפ"י התכנית, יוענק שובר אישי, בגובה מוגדר, לכל צעיר חרדי המעוניין להצטרף לשוק העבודה.

ניתן יהיה להשתמש בשובר זה למטרות הבאות:

1. הכשרה מקצועית.
2. לימודים אקדמיים.
3. מימון משכורת במקום עבודה חדש.
4. פתיחת עסק.

רצוי להגביל השימוש בואוצ'ר (עד 5 שנים מיום ההענקה, למשל).
רצוי ששובר זה יחליף את כל התכניות הקיימות לעידוד תעסוקת חרדים.

יתרונות התכנית:

1. תכנית פשוטה -- מה שמקל על השימוש בה הן למחפשי העבודה החרדים, והן לכל הגופים המעורבים בהכשרה והעסקה של האוכלוסייה החרדית.
2. התכנית מאפשרת גמישות רבה וחוסכת הליכים ביורוקרטיים רבים.
3. התכנית מתבססת על יזמה פרטית ואינה דורשת ממחפשי עבודה חרדים לנהל מו"מ עם גופים מוסדיים.
4. התכנית מאפשרת מעקב יעיל ומונעת פיזור התקציבים בין גופים ומשרדים שונים ובכך גורמת לחיסכון תקציבי.
5. תכנית דומה קיימת לגבי בוגרי צה"ל.

⁹ מרים ארז, ענת רוטשטיין, "הוואוצ'רים לעולים חדשים ככלי בשוק התעסוקתי", דו"ח מחקר, מוסד שמואל נאמן, 2007

¹⁰ ראה: מרים ארז, ורד סגל, "מחקר להערכת התוכנית "סיוע במימון שכר העולים - קידום העסקה" של המשרד לקליטת עלייה", מוסד שמואל נאמן, 2010.

המנגנון:

אוכלוסייה

חשוב להציע אלטרנטיבה זאת לכל אברך הנמצא במסגרת "תורתו אומנותו". עם זאת, בשלב ראשון (שלב פיילוט) ניתן להעניק ואוצ'ר רק לצעירים שמעוניינים לצאת לשוק העבודה.

מאפייני החלוקה

בשלב ראשון (פיילוט) הואוצ'רים יחולקו במרכזי הכוונה (ראה עמ' 10, לעיל).

בשלב שני – כאשר יוחלט על ביצועו – כל אברך היוצא לשנת הכרעה (או אחרי סיום ישיבה גבוהה, אם המסגרת החלופית ל"חוק טל" לא תכלול מושג זה) יהיה זכאי לקבל ואוצ'ר התקף ל-5 שנים מתום שנת ההכרעה או מתום שירות צבאי/אזרחי.

לוח זמנים

שלב ראשון - הפעלת תכנית פיילוט.

במסגרת שלב זה תבוצע חלוקת שוברים אישיים במסגרת אחד המרכזים הפועלים לשילוב החרדים בשוק התעסוקה.

צוות מחקר משותף של בנק ישראל ושל מוסד שמואל נאמן יבצע מעקב אחרי ההצלחה בכניסה לשוק העבודה של מועמדים שקיבלו ואוצ'ר בהשוואה לכאלה שהעדיפו לקבל תכניות אחרות. הבדיקות יתבצעו לאחר 3 חודשים, לאחר 6 חודשים, ולאחר שנה.

שלב שני – ניתוח והערכות לקראת ביצוע כולל.

צוות המחקר ינתח ממצאי תכנית הפיילוט ויגבש המלצות למדיניות עידוד שילובה של האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה.

הערה:

- בין המלצות ועדת **טרכטנברג** לשילוב האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה נכללה המלצה להעניק כל שנה 500 שוברי הכשרה מקצועית (ואוצ'רים) דרך מרכז הכוונה לאוכלוסייה חרדית.

אנו רואים הן בהמלצות אלה והן בהקמת מרכז הכוונה (ר' עמ' 10) צעד חשוב בדרך לשילוב. למרות שאנו ממליצים על שובר מורחב יותר, שיאפשר מימון למספר מסלולים אלטרנטיביים, המנגנון שהוצע ע"י ועדת טרכטנברג הינו מנגנון טוב ורצוי להשתמש בו לצורך הרצת תכנית פיילוט.

* * *

פרק ב' - מערכת החינוך

מבוא

החברה החרדית מוגדרת כ"חברת לומדים". מטרת קיומה – להעמיק בלימודי קודש וכך לשמור ולהעביר הלאה את הלפיד שנדלק בהר סיני. אי לכך, ברור שמערכת החינוך שלה, מן ה"חיידר" ועד ליישיבה הגדולה ו"הכולל" – היא לב ליבה של הקהילה החרדית ובעצם, מהות קיומה. מאותה סיבה קיימת אחידות דעים בקרב כל קבוצות החברה החרדית לגבי הצורך לשמור בכל מחיר על מערכת החינוך העצמאית של הקהילה.

מבקרי מערכת החינוך החרדית טוענים כי היא כלל לא מכוונת תעסוקה ואינה מעניקה לבוגריה (ובמידה רבה גם לבוגרותיה!) את הידע הנחוץ להשתלבות בשוק העבודה. בכך, קיומה של מערכת חינוך עצמאית משאירה ציבור שלם מחוץ למעגל התעסוקה – עם כל ההשלכות הכלכליות והחברתיות של המצב הזה. המסקנה המתבקשת לכאורה מכך היא שכדי לעודד שילובם של החרדים בשוק העבודה יש לבטל את מערכת החינוך העצמאית שלהם. לחילופין, ישנם רבים שעומדים בתוקף על הכללת "תוכנית הליבה" למערכת החינוך החרדית כתנאי לתמיכה ממשלתית בציבור זה.

שתי הטענות האלו הן מוטעות. בפרק הבא נראה כי אין בהכרח סתירה בין שמירת עצמאותה של מערכת החינוך החרדית ובין רכישת יכולות תעסוקתיות ע"י בוגריה. בהמשך נציג מספר הצעות לשילוב בין שתי הדרישות הללו.

נתונים כלליים

חינוך בנות

מערכת החינוך החרדית מורכבת מחינוך לבנות וחינוך לבנים. מערכת החינוך לבנות מעניקה הכשרה כללית די דומה לזאת שמקבלים בוגרי בתי"ס תיכוניים ממלכתיים וממלכתיים דתיים ובנוסף לכך כוללת גם הכשרה מקצועית. כתוצאה מכך, בוגרות המערכת משתלבות בהצלחה יחסית בשוק העבודה. צעדים שיכולים לקדם עוד יותר תהליך זה מוצגים בפרק "תעסוקה".

חינוך בנים

מערכת החינוך לבנים כוללת את השלבים הבאים:

תלמוד תורה ('חיידר')

- גיל התלמידים: 6 עד 14.
- מס' תלמידים: כמחצית מכ- 190,000 תלמידי ביי"ס חרדים יסודיים בשנה"ל תשע"א (2010/11)¹¹.
- מקצועות חול: אנגלית ברמה של ABC; מתמטיקה – ארבע פעולות חשבון, עד שברים.

ישיבה קטנה

- גיל התלמידים: 15 עד 17.
- מס' תלמידים: המספר מוערך בכ- 18,200 תלמידים בשנה"ל תש"ע (2009/10)
- מקצועות חול: אין

ישיבה גבוהה

- גיל התלמידים: 18 עד החתונה (בערך 22-23)
- מס' תלמידים: כ- 40,000 תלמידים בשנה"ל תש"ע (2009/10)
- מקצועות חול: אין

כולל ('כולל')

- גיל התלמידים: אחרי החתונה
- מס' תלמידים: כ- 83,000 תלמידים בשנה"ל תש"ע (2009/10)
- מקצועות חול: אין, אבל קיימת הסכמה עקרונית שתלמידי כולל יכולים ללמוד מקצוע מחוץ לכותלי המוסד וגם לצאת לשוק העבודה בהמשך.

¹¹ נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. צוות "שילוב חרדים" מודה למר חיים פורטנוי, ראש תחום חינוך והשכלה שהעביר את הנתונים

חינוך מקצועי ואקדמי

כיום כבר קיים מגוון רחב של קורסים מקצועיים ומסגרות הכשרה מקצועית המיועדים לגברים וגם לנשים. כמו כן ישנם מספר מוסדות בהם סטודנטים חרדים יכולים לרכוש תואר אקדמי.

מוסדות אקדמיים

- בשנת הלימודים תשע"ב למדו במדינת ישראל כ- 7,300 סטודנטים חרדים, רובם ב- 9 מוסדות עיקריים¹² ובאוניברסיטה הפתוחה.
- סוגים עיקריים של מוסדות לימוד אקדמיים לחרדים:
 - "פלטפורמות" – שלוחות של מוסדות אקדמיים מוכרים, המעניקות תואר מטעמם.
 - מוסדות עצמאיים - מוסדות ותיקים שרמתם הגבוהה הוכרה ע"י מלי"ג והותר להם להעניק לתלמידיהם תארים אקדמיים.
 - שלוחה חרדית במכללה פרטית מוכרת - מסגרות נפרדות לחרדים הפועלות בתוך מכללות מעורבות ומעניקות תואר מטעם אותן מכללות.
- כמו כן, מספר סטודנטים חרדים לומדים באוניברסיטאות ומכללות כלליות או דתיות.
- מקצועות: מגוון מסלולים, שני המקצועות השכיחים - מנע"ס ומשפטים¹³.

קורסים והכשרות מקצועיות

- אין נתונים מדויקים על היקף הפעילות ועל מגוון המקצועות הנלמדים, אך מדובר בתופעה רחבה שמקבלת הסכמה רחבה מצד ההנהגה החרדית ותמיכה בכל הקהילות החרדיות.

הקושי העיקרי והבולט ביותר (מלבד הכלכלי) הניצב בפני חרדי המבקש להשתלב בלימודים אקדמאיים או מקצועיים הוא רמת הידע הנמוכה (כמעט אפסית) שלו במקצועות הבסיסיים -- אנגלית, מתמטיקה ומחשבים (אמ"מ).

מקצועות אמ"מ:

כללי

קיימות מספר נקודות עיקריות המגדירות את העמדה של הציבור החרדי בנושא חינוך והשכלה. הראשונה – עצמאות מערכת החינוך - כבר צוינה בראשית הפרק. השנייה – התנגדות מוחלטת לכל המקצועות בעלי טעם של סוציאליזציה – חינוך לערכים זרים, אזרחות וכד'. חשוב לציין: רכישת ידע שיכול לסייע בשילוב במעגל העבודה מתקבלת כיום בהבנה, בתנאי – וזאת הנקודה השלישית – שהיא לא באה על חשבון לימודי הקודש.

כבר "מפת הדרכים" ציינו כי אנגלית ומתמטיקה "..." אינם נגועים במטען של "חינוך ערכי-חילוני" ומצד שני דווקא הם תורמים להשתלבות בשוק העבודה¹⁴. הצבענו על אפשרות לקדם לימוד מקצועות אלו במסלול "עוקף ליבה". במהלך שנת 2011 בוצע מחקר במסגרת פרויקט "שילוב חרדים" במוסד שמואל נאמן, שבדק דרכים להקניה ידע במקצועות אלה לגברים חרדים וכן בשימוש במחשבים (בקיזור – במקצועות אמ"מ)¹⁵.

להלן מוצגים עיקרי ההמלצות שהועלו מניתוח ממצאי המחקר הזה ומספר מחקרים נוספים.

תלמוד תורה

מתמטיקה

תלמוד תורה הינו המוסד הלימודי הראשון והאחרון בו בני חרדים לומדים מתמטיקה. המסגרת הלימודית כוללת כ- 6 שעות חשבון בשבוע במשך כ-8 שנים. לכאורה, מדובר בהיקף גדול מספיק, אשר אינו מתיישב בשום צורה עם ההישגים הדלים של התלמידים.

¹² נתוני מוסד שמואל נאמן, ראה [נספח א' "מוסדות אקדמאיים חרדים"](#) וגם [זטקובצקי איליה](#) " מיפוי מוסדות אקדמיים בישראל המותאמים לציבור החרדי" בתוך "שילוב חרדים: מודל, תרחישים ומיפוי", מוסד שמואל נאמן, 2012

¹³ [שם](#)

¹⁴ "מפת הדרכים", עמ' 20.

¹⁵ המחקר בוצע ע"י מעין שחף ויהודה מורגנשטרן. תוצאות המחקר המלאות צפויות להתפרסם במרץ 2012.

המחקר מצביע על מספר סיבות אפשריות לכך :

- **העדר מוחלט של תכניות לימוד מתאימות** – אין ומעולם לא הייתה ולו תכנית אחת ללימודי חשבון המותאמת לצורכי הציבור החרדי, במיוחד לצורכי תלמידי תלמוד תורה. כמו כן אין ולא הוכן מעולם חומר עזר – ספרים, חוברות עבודה וכד' לאוכלוסייה זאת. כל מורה קובע תכנית לימוד לפי שיקולים שלו ובהתאם לחומר לימוד הנמצא בהישג ידו.
- **העדר הכשרה מתאימה אצל מורים חרדים** – בדומה להעדר תכנית לימודים מותאמת לצרכי הציבור החרדי, אין גם מורים מוכשרים למקצועות חול ובעיקר למתמטיקה.

ההמלצות :

- **להכין תכנית מותאמת לציבור החרדי**. המטרה – להגיע לרמה של משוואות מסדר שני במהלך הלימודים בתלמודי תורה.
- **לקדם מעמד מורה למקצועות חול**, ע"י מימון הכשרה ותוספת שכר.

שתי ההמלצות הן באחריות משרד החינוך!

אנגלית

היחס לאנגלית בקרב הקהילה החרדית שונה במקצת מהיחס למתמטיקה. היא נתפסת פחות כ"מקצוע תומך תעסוקה" ויותר כ"מקצוע מעביר סוציאליזציה". לכן הסיכויים להכניסו למערכת חינוך במסגרת תלמוד תורה נמוכים יותר.

עם זאת, בציבור החרדי הרחב קיימת הכרה בצורך בלימודי אנגלית וקיים ביקוש ללימודים כאלה. חברות פרטיות נותנות מענה לביקוש זה. היום קיימים מספר מוסדות לימוד המעבירים קורסי אנגלית למעוניינים. כמו כן הורים לא מעטים משקיעים כסף רב כדי להעניק לילדיהם ידע בסיסי בשפה זאת, ע"י שיעורים פרטים.

הפתרון שניתן במסגרת השוק החופשי הנו טוב מספיק. לימוד אנגלית בזמן חופשי אינו פוגע בלימודי קודש. הגופים העסקיים אינם מזוהים עם המדינה והם מסוגלים להתאים את עצמם לדרישות הציבור החרדי. לכן **אנו ממליצים לבסס כל פתרון הקשור בלימודי אנגלית – בכל הגילאים - על פעילות השוק החופשי.**

עם זאת, משפחות ברוכות ילדים יתקשו, באופן טבעי, להשקיע משאבים בלימודי אנגלית פרטיים. זה תחום בו התערבות המדינה יכולה להיות יעילה.

ההמלצה :

המדינה תחזיר (לפחות חלקית) הוצאות הלימודים למי שיעמוד במבחנים חיצוניים מטעם משרד החינוך.

צעד זה יעודד מצוינות, ישפר תחרות בין קורסים וידחוף אותם להעלות את הרמה הלימודית שלהם.

קיים מחסום נוסף המשפיע על הצלחת לימודי אנגלית בקרב הילדים החרדים - העדר סביבה מתאימה. ילד חילוני שומע אנגלית גם מחוץ לביה"ס כשהוא צופה בטלוויזיה, קורא אנגלית בעת הגלישה באינטרנט, משחק במשחקי מחשב וכד'. השימוש בשפה האנגלית מעורב גם בחייו היומיומיים. מנגד, ילדים חרדים, גם אם למדו אנגלית בקורסים פרטיים (וגם נערו שלמדו אנגלית בסמינר), אינם נתקלים באנגלית בסביבתם הטבעית. הם אינם נדרשים לעשות שימוש ותרגול בשפה הזו -- והיא נשכחת.

ההמלצות :

לעודד פעילותם של גופים (עסקיים או ארגונים ללא כוונת רווח) שיבאו חומר לימודי ואומנותי באנגלית, כולל ספרים וסרטים, ו"ידחפו" אותו לבתים חרדיים. למותר לציין שחומר זה חייב להיות מותאם לאורח החיים החרדי.

מחשבים

היום מחשבים מפלסים במהירות את דרכם לחיי היום יום של הקהילה החרדית. הכנסת תכנית "רימון" המצנזרת אתרים "בעייתיים" ותכניות דומות עזרה להסיר את החסם העיקרי להתפשטות האינטרנט לעולם החרדי. נכון להיום, הציבור הזה אולי אינו משתווה עדיין לכלל הציבור בישראל בכל הקשור למיומנויות המחשב, אך הפער הזה מצטמצם במהירות. הצורך בתכניות חיצוניות שיעודדו לימודי מחשב בקרב הציבור החרדי הוא מוגבל למדי.

ישיבה קטנה

זאת תקופה של לימודי קודש אינטנסיביים. מערכת השעות בישיבות קטנות אינה מאפשרת בד"כ להכניס שעות נוספות של לימודי אמ"מ. יותר מזה, עצם הרעיון של 'לימודים גשמיים' בישיבה קטנה אינו מקובל לחלוטין ע"י רוב מוחלט של הציבור החרדי. גם אותו חלק בציבור החרדי שנחשב "פתוח" יחסית, בד"כ רואה בשמירת הישיבות כגוף תורני נטו, סוג של מצוות "ייהרג ואל יעבור"¹⁶. ייתכן שבעתיד יחולו שינויים בגישה זאת, אך נכון להיום, מדובר בנושא שקיים סביבו קונצנזוס מלא בחברה החרדית. לכן **אנו ממליצים בתקופה זאת להסתמך בעיקר על לימודים במסגרות חוץ ישיבתיות מיוחדות** (רואה פרק "**כלים מיוחדים**"). על היוצא מן הכלל היחיד בתחום זה נדון בפרק "**ישיבות נושרים**".

ישיבה גבוהה

איננו ממליצים להכניס לימודים נוספים בגיל זה. עם זאת, יתכן שראשי ישיבות לא יתנגדו להשתתפות של חלק מהתלמידים במסגרות המותאמות לתלמידי הכולל. המחקר של לופו ומלחי (2011)¹⁷ אשר מושלם בימים אלו ממש מעיד כי ישנה קבוצה משמעותית בקרב תלמידי ישיבות 'גבוהות' המעוניינים ללמוד לימודים כללים עוד לפני נישואיהם, זאת במקביל ללימודי הקודש בישיבות התורניות. מדובר על קבוצה הטרוגנית ביותר המורכבת מכל הזרמים והחוגים החרדיים.

כולל

באופן כללי, בציבור החרדי מתחזקת והולכת הכרה בכך שתלמיד כולל המעוניין לפרנס בכבוד את משפחתו צריך לצאת לשוק העבודה. הכולל עצמו אינו נתפס, כמובן, כמסגרת המתאימה לרכישת ידע מקצועי או עיוני. עם זאת, רבים מראשי הכוללים אינם מתנגדים -- ובמקרים מסוימים אף מעודדים -- לימודים כאלה במסגרות חיצוניות שמותאמות לצורכי האוכלוסייה החרדית.

כיום, בקרב הקהילות החרדיות פועלים לא מעט גופים שמעניקים לתלמידי כוללים ידע בסיסי במקצועות אמ"מ. בד"כ לימודים אלה מהווים שלב 'קדם' להכשרה מקצועית.

הבעיה שזוהתה:

למרות שהדרישה ממועמדים למילוי משרה כלשהי בשוק העבודה מתייחסת בדרך כלל לידע במקצועות אמ"מ (ולא במקצועות ליבה!), לימודי אמ"מ בלבד אינם מעניקים כיום לתלמיד חרדי שום תעודה בעלת ערך בשוק העבודה.

ההמלצה:

לעודד פעילותם של גופים (עסקיים או ארגונים ללא כוונת-רווח) שילמדו מקצועות אמ"מ. לאפשר להם להעניק לבוגריהם תעודות מוכרות – בתנאי שהאחרונים יעמדו במבחנים חיצוניים של משרד החינוך.

לתעודות אלה צריך להיות מעמד רשמי – גם במערכת הקריטריונים של נציבות שירות המדינה (**ראה פרק נש"מ**) וגם בעת קבלה למכינות קדם-אקדמאיות (**ראה פרק 'הכשרה אקדמית'**).

ברור שהגופים האלה חייבים להיות מוכרים לציבור החרדי מחד גיסא ולמשרד החינוך, מאידך. תכנית הלימודים וטיב הוראה של הגופים האלה חייבים להיבדק בקפדנות כדי להבטיח הענקת ידע ברמה נאותה. בקונטקסט של 'מודל ההגירה' שהצענו, הדבר דומה לקריטריונים שהופעלו בישראל בשנות העליה הגדולה (1990-1995) לגבי עולים חדשים בעלי תעודות מקצועיות שונות מארצות מוצאם.

ישיבות נושרים

מערכת החינוך החרדית מתאפיינת בעומס לימודים גבוה מאוד. הלימודים נמשכים בין 10 ל-15 שעות ביום, במשך רוב השנה, מגיל 6 ועד החתונה. מחד גיסא, שיטה זאת מפתחת יכולות למידה וריכוז בלתי רגילות, אך

¹⁶ ראה למשל, **סקר** שביצע אתר חרדי "כיכר השבת" באוקטובר 2011

¹⁷ **יעקב לופו, אסף מלחי** "זיהוי פוטנציאל תעסוקתי בקרב נוער חרדי ונושרים מישיבות תורניות", טרם פורסם

מאידך, צעירים רבים אינם מסוגלים לעמוד בקצב הלימודים. על פי הערכות שונות עד 30% מכלל התלמידים מוגדרים כ"נושרים" (כינוי לתלמיד שלא מצליח לעמוד בדרישות מערכת החינוך ונפלט ממנה) או "נושרים סמויים" (תלמיד שמגיע לשיעורים, אך אינו מגלה בהם ענין).

כזכור, החברה החרדית נבנתה סביב לימודי קודש, אשר מהווים מטרה עיקרית לקיומה. מקומו של כל אדם בהיררכיה החברתית מושפע מאוד מההישגים הלימודיים שלו. לכן הבעיות הלימודיות של התלמידים הופכות די מהר לבעיות חברתיות ואישיות – חווית כישלון, פגיעה בדימוי עצמי, ניכור מהמערכת, מהקהילה ופעמים רבות אף מהמשפחה וכד'. במקרה שהצעיר לא מקבל טיפול נכון מהוריו ומחנכיו הוא יכול במהירות להידרדר לשוליים של החברה, לפשע ולאלימות.

החברה החרדית עושה מאמצים רבים כדי להשאיר את "הנושרים" בתוך הקהילה ולמנוע את ההידרדרות שלהם לשולי החברה. המסגרת הנפוצה ביותר היא "ישיבות נושרים" – מוסדות בהם עומס לימודי הקודש הופחת בצורה משמעותית ועיקר המאמץ הוא להשאיר את הצעירים במסגרת חרדית. אין נתונים מסודרים על "ישיבות" אלו (ההערכה היא שישנן כמה מאות כאלו!). עם זאת חשוב לציין שהישיבות האלה אינן מונעות, גם לא פותרות, את בעיית הנשירה בחברה החרדית, אלא רק מקטינות היקף התופעות החרגות ביותר בגיל מאוד מוגדר.

פתרון מערכתי של בעיית הנושרים מחייב כמה צעדים: ראשית, הבנה כי הגיל המועדף לתחילת הטיפול ב"נושר פוטנציאלי" הוא 13-14, לקראת סיום תלמוד תורה. בד"כ בגיל זה כבר ניתן לזהות נטיות ויכולות למידה של התלמיד ולחזות באם הוא יוכל וירצה להתרכז בלימודי קודש. איתור מוקדם כזה ימנע את תהליך הניכור שלו מהמערכת, ויאפשר מציאת פתרונות שימנעו פגיעה בילד ובסובבים אותו.

הבעיה היא שכיום לא מתנהל שום תהליך אבחון מסודר המאפשר לבדוק את נטיותיו של התלמיד. למערכת החינוך החרדית, על כל שלוחותיה, אין מסגרת מקצועית (דוגמת שפ"י – השירות הפסיכולוגי-ייעוצי – הקיים במערכת הממלכתית והממלכתית-דתית) המופקדת על אבחון וייעוץ לתלמידים מתקשים. כתוצאה, הטיפול בנושר מתחיל (אם בכלל) רק כאשר התנהגות התלמיד הופכת לחרגה ומסוכנת.

למען האמת, גם אם הייתה קיימת מערכת אבחון וייעוץ כמו שפ"י לציבור החרדי והיו בנמצא כלים, אמצעים ונכונות לבצע מיון כזה – לא הייתה בה שום תועלת, כי כיום אין אלטרנטיבה מסודרת בתוך הקהילה החרדית לישיבות רגילות. "ישיבות נושרים" שהוזכרו לעיל, ברובן, מיועדות בעיקר "לשמור" על הנוער שמתקשה ללמוד בישיבה הרגילה ולכן אינן מציעות אתגר אינטלקטואלי חלופי.

הפתרון המוצע במקרה זה הוא יצירת מסגרות שישלבו לימודי קודש (ברמה המתאימה) יחד עם לימודים טכנולוגיים ולימודי מקצוע – במטרה להכשיר את הבוגרים להתמודדות בשוק העבודה.

חשוב לציין שבקרב הציבור החרדי (גם בקהילות שמרניות יחסית) ישנה הבנה שבוגרי ישיבות אלה יגויסו ברובם לצה"ל (מעצם העובדה שהם אינם עומדים בהגדרת "תורתם אומנותם") ושיקול זה אינו מהווה בעיה. מזה מספר שנים מהווים צעירים אלו חלק ניכר מהמתגייסים לפלוגות הנח"ל החרדי. יותר מכך: אחת מהתכניות המובילות בתחום הנה תכנית "שוחר טוב" שמפעיל צה"ל באמצעות רשתות שונות של חינוך טכנולוגי וגופים פילנתרופיים שונים (ראה טבלה בפרק "שוחר טוב").

חוץ מצה"ל, קיימים גופים ממשלתיים נוספים הפועלים בתחום. כך, משרד התמי"ת מציע מימון לכל גוף שיפעיל ישיבות עם לימודים טכנולוגיים. נכון להיום רשתות 'אורט', 'עמל' ו'עמית' נענו להצעה זאת. כמו כן, שר הפנים, אלי ישי מרכז מאמצים של גופים עצמאיים לקדם הקמת ישיבות כאלה.

הבדיקות שערך צוות "שילוב חרדים" העלו מספר בעיות משותפות לכל המעורבים בתהליך זה:

- **איתור התלמידים** – קושי לזהות בשלב מוקדם תלמידים שמתאימים לכיוון זה.
- **מסגרות מתאימות** – לישיבות החרדיות אין, לרוב, תשתיות ללימודים טכנולוגיים. תשתיות אלה קיימות בבתי ספר ממלכתיים/ממלכתיים-דתיים, אך בהם בד"כ לא ניתן להבטיח, כיום, לימודים נפרדים לחרדים. כמו כן, לאחרונה מספר רבנים בולטים התבטאו בחריפות נגד שילוב לימודי חול במסגרת ישיבתית.

- **תכנית לימודים - אין תכנית לימודים מסודרת ואחידה המותאמת לצורכי הציבור החרדי.**

ההמלצות:
יש לצאת עם שורה של מרכזים הכוללים את תחומים הבאים:
שלב איבחון:

- הקמת מערכת שירותי אבחנה וייעוץ (דוגמת שפ"י) במערכות החינוך החרדיות.
- הפעלת מבחני מיון לכל מסיימי תלמודי תורה.

שלב הכשרה:

- הרחבת רשת הישיבות הטכנולוגיות – לפי הדגם שמפעיל כעת משרד התמ"ת.
- הכנת תכנית לימודים מגוונת וורסאטילית לישיבות טכנולוגיות.
- הרחבת מסגרות ההכשרה המקצועית והקדצ"ית (קדם-צבאית) במסגרת צה"ל.

הערה: הגופים שישתתפו במכרזים אלו חייבים להיות מוקפים לציבור החרדי! יותר מכך, אנו ממליצים שהגופים המפעילים יבואו מתוך הקהילה החרדית. בכל התכניות האלה רצוי להימנע, ככל האפשר מהתערבות המדינה.

עם זאת, קיימות מספר בעיות הקשורות להרחבת רשת ישיבות טכנולוגיות.

- ראשית כל, רעיון זה אינו זוכה לתמיכה גורפת בקרב הקהילות החרדיות. לאחרונה כמה רבנים בולטים בציבור הליטאי יצאו בהצהרות פומביות בהן הם התנגדו נחרצות לעירוב בין לימודי קודש ללימודי חול בתוך מוסדות חינוך חרדיים¹⁸. אמנם, דבריהם היו מכוונים בעיקר נגד שילב לימודים אקדמיים בכולל אברכים, אך סביר להניח כי תהיה להתבטאויות אלה השפעה גם על היחס לשילוב לימודי חול במסגרת ישיבתית, אפילו אם מדובר בישיבות נושרים.
- כמו כן, העברה למוסדות מיוחדים לנושרים מהווה פגיעה במעמד הנער וגם במעמד משפחתו ולכן רבים אינם מוכנים להסכים לאלטרנטיבה זאת.
- הקמת ישיבה דורשת בניה (או השכרה) של קומפלקס שלם, שכולל חדרי לימוד, מקום מגורים, בית כנסת, ומשום שמדובר בישיבה טכנולוגית - גם מעבדות. קיימות גם דרישות לגבי המיקום של אותם מבנים. כל זה גם מייקר מאוד את הקמת הישיבות הטכנולוגיות וגם מקטין מאוד את מגוון האפשרויות העומדות בפניהן.

לאור כל הבעיות האלה, ניתן להמליץ על הפתרון החלופי:

ההמלצות:
יש לצאת למכרזים על הקמת מרכזים טכנולוגיים, דהיינו, מרכזים חיצוניים אליהם יופנו תלמידים שאובחנו, כדי לקבל הכשרה במקצועות חול.

היתרונות של הפתרון הזה:

- אינו סותר את דעת הרבנים – לימודי חול ולימודי קודש אינם מתקיימים במסגרת אחת.
- אינו דורש הקמת מערכת נלווית, אלא רק כיתות לימוד ומעבדות.
- מרכז אחד יכול לשרת מספר רב של ישיבות.
- תדמית – ניתן להיות תלמיד בישיבה בעלת מוניטין, אך במסלול טכנולוגי.

¹⁸ ראה למשל, דברי הרב אלישיב והרב שטיינמן המובאים בכתבה "פרצה חמורה ומסוכנת בהקמת מסגרת כולל אברכים" בשילוב עם לימודי תואר אקדמי", "יתד נאמן", י"ג בכסלו תשע"ב, 09.12.2011, גיליון 7736

הכשרה אקדמית הינה הדרך הטובה – ולעיתים קרובות הנדרשת -- להיכנס לשוק העבודה. לא פלא, אפוא, כי לאחרונה החלה התפתחות מהירה בתחום זה ומספר הסטודנטים החרדים עולה בהתמדה. הערכות של צוות "שילוב חרדים" ושל מקורות אחרים¹⁹ מדברות על שינוי מכ-3,000 סטודנטים בשנה"ל תשס"ו (2005/6) לכ-7,350 בשנה"ל תשע"ב (2011/12).

קיימים 4 סוגים עיקריים של מוסדות המעניקים תואר אקדמי לסטודנט חרדי :

מכללות "פלטפורמה" - גוף מסגרת המשמש אכסניה למוסדות אקדמיים מוכרים, המעניקים את התואר מטעמם. בשנת הלימוד תשע"ב (2011/12) רשומים במסגרות אלה כ-1,300 גברים וכ-800 נשים. בקטגוריה זו נכללים: מכללה חרדית בני ברק (מבח"ר) והמכללה החרדית ירושלים.

מוסדות עצמאיים - מוסדות אקדמיים ותיקים שרמתם הגבוהה הוכרה ע"י מל"ג והותר להם להעניק לתלמידיהם תארים אקדמיים. בשנה"ל תשע"ב רשומים במסגרות אלה כ-340 גברים וכ-1,580 נשים. בקטגוריה זו נכללים: בית הספר הגבוה לטכנולוגיה (בג"ט) והמכללה ירושלים לבנות (בית וגן).

שלוחה חרדית במכללה פרטית מוכרת - מסגרות נפרדות לחרדים הפועלות בתוך מכללות אקדמיות מעורבות ומעניקות תואר מטעמן. בשנה"ל תשע"ב רשומים במסגרות אלה כ-1,745 גברים וכ-1,040 נשים. שלוחות חרדיות פועלות בתוך גופים הבאים: הקריה האקדמית-אונו, מכון לנדר, המכללה האקדמית צפת, מכללה אקדמית אשקלון, מרכז אקדמי כרמל.

האוניברסיטה הפתוחה - לימודים עצמאיים (ללא קמפוס אחיד ובקצב הנקבע ע"י סטודנט) במסגרת התואר שמעניקה האוניברסיטה הפתוחה. בשנה"ל תשע"ב כ-245 גברים וכ-75 נשים בחרו באופציה זאת.

כמו כן, מספר סטודנטים חרדים לומדים לא במסגרות מיוחדות, אלא כסטודנטים מן המניין ב**מוסדות אקדמיים מעורבים**. ניתן להעריך את מספרם בכ-150 גברים וכ-75 נשים.

מידע יותר מפורט אודות המוסדות האקדמיים המותאמים לציבור החרדי ניתן למצוא ב**נספח א'** ובפרסום מיוחד של מוסד נאמן²⁰

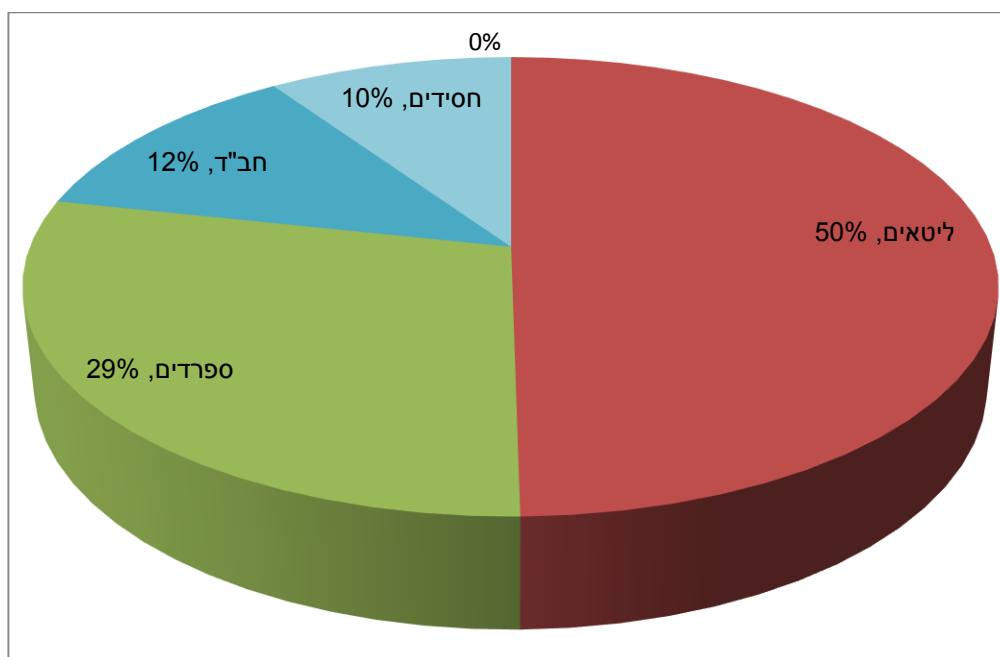
בשנים האחרונות לימודים אקדמיים מתקבלים, בהדרגה ובמגבלות מסוימות (ראה בהמשך), כאופציה לגיטימית בקרב רוב הקהילות החרדיות. יותר מזה, בדיקה שנערכה ע"י צוות "שילוב חרדים" במוסד שמואל נאמן מצביעה על כך שכמחצית מהסטודנטים החרדים באים מהקהילה הליטאית, הנחשבת בד"כ שמרנית יחסית²¹ (ראה, למשל, נתונים של סטודנטים חרדים בבית הספר הגבוה לטכנולוגיה; איור 1).

¹⁹ גלעד מלאך, בצלאל כהן, "חרדים לאקדמיה", התאחדות הסטודנטים הישראלית, 2011.

²⁰ זטקובצקי איליה, "מיפוי מוסדות אקדמיים בישראל המותאמים לציבור החרדי" בתוך "שילוב חרדים: מודל, תרחישים ומיפוי", מוסד שמואל נאמן, 2012.

²¹ זטקובצקי איליה, "קיום לדמות הסטודנט החרדי", מוסד שמואל נאמן, לקט מאמרים בנושא "הכשרה מקצועית והשכלה אקדמית בקרב האוכלוסייה החרדית", אפריל 2011.

איור 1: סטודנטים חרדים בבג"ט, לפי קהילות

המקור: צוות "שילוב חרדים", במוסד שמואל נאמן

אותו מחקר מראה גם כי בשנים האחרונות הגיל הממוצע של הסטודנטים הגברים (החרדים) יורד. כל הנתונים האלה מצביעים על כך, שהכשרה אקדמית ליותר ויותר מקובלת בקרב הציבור החרדי.

מעקב שמנהלים מוסדות אקדמיים חרדיים מצביע על שיעור תעסוקה גבוה של בוגרי מוסדות אלו. כך, למשל, מחקר של בג"ט מצביע על כ- 88% תעסוקה בקרב בוגרים גברים²². בקרב בנות חרדיות, בוגרות מכון לוסטיג (השייך גם הוא לבג"ט), שיעור ההשמה נע בין 90% ל-100%, תלוי בפקולטה²³.

יחד עם זאת, קיימים לא מעט נתונים אשר מצביעים על מגמות פחות מעודדות. כך, ניתוח נתונים של קרן ק.מ.ח. מראה כי אפשרויות התעסוקה לחרדים בעלי הכשרה מקצועית מצטמצמות והם נאלצים להסכים לכל עבודה – גם אם היא במשרה חלקית ו/או לא הולמת את השכלתם²⁴.

ועוד: מחקר שערך משרד התמי"ת מראה כי השכר החודשי של חרדים בעלי השכלה גבוהה נמוך משמעותית מזה של עמיתיהם החילוניים²⁵. ראה איור 2.

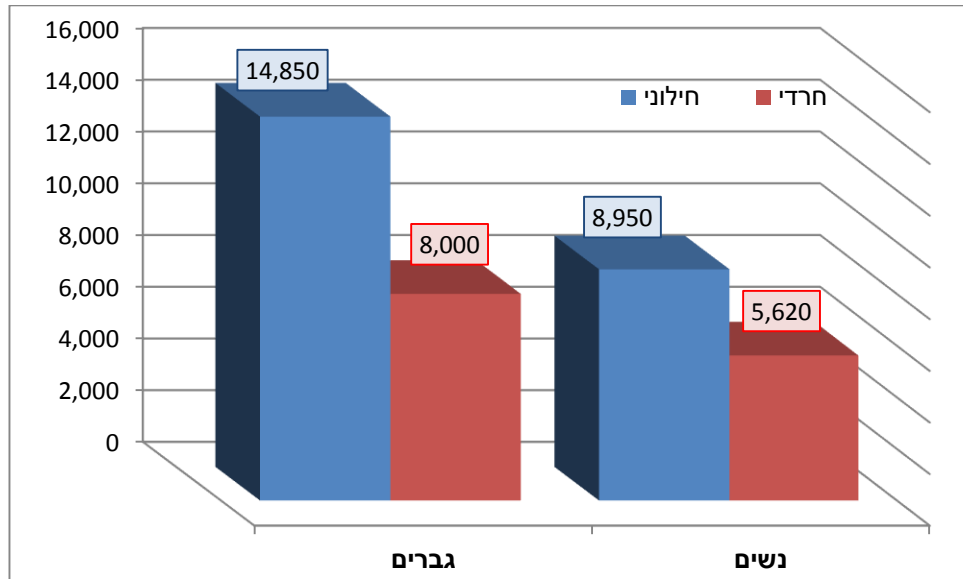
²² **וייס שמעון** - "נתוני השמה בעבודה של בוגרי בג"ט מהציבור החרדי", **לקט מאמרים** בנושא נתונים, מחקרים ומצגות שהוצגו ביום העיון "שילוב האוכלוסייה החרדית כיעד לאומי", מוסד שמואל נאמן, יולי 2011.

²³ **אילני צבי**, "השמת נשים חרדיות בתחם ההי-טק", שם.

²⁴ **זטקובצקי איליה**, "ניתוח דיווחים על הפעילות קרן ק.מ.ח.", מוסד שמואל נאמן, **לקט מאמרים** בנושא "הכשרה מקצועית והשכלה אקדמית בקרב האוכלוסייה החרדית", אפריל 2011.

²⁵ **מלחי אסף**, "**השתלבותם של חרדים בעלי ההכשרה בשוק העבודה**", משרד התמ"ת, 2011

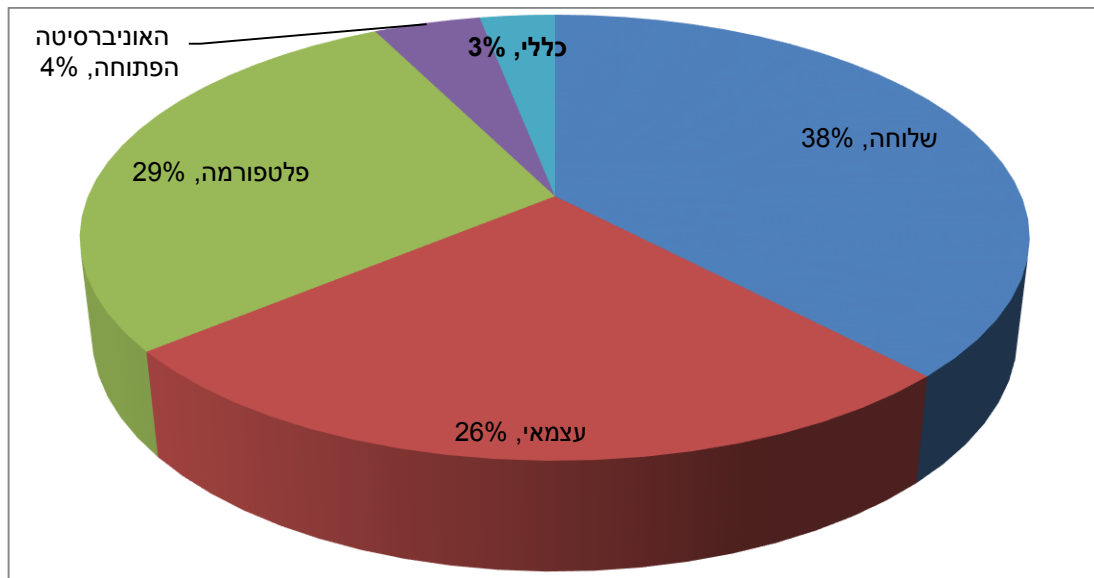
איור 2: משכרת חודשית ממוצעת של אקדמאים חרדים וחילונים (בש"ח)

מקור: מלחי, "השתלבות חרדים".

במילים אחרות, ניתן לקבוע כי למרות הכל, חרדים בעלי השכלה אקדמית מתקשים להתחרות בשוק העבודה מול עמיתיהם החילונים כשווים מול שווים. מגוון רחב של סיבות גורם לתופעה זאת. אחת מהן עולה מניתוח נתונים המוצגים באיור 3.

איור 3 חלוקת הסטודנטים החרדים לפי סוג המוסד (שנה"ל תשע"ב)

המקור: מוסד שמואל נאמן

כפי שניתן לראות, מוסדות אקדמיים כלליים – אוניברסיטאות, טכניון, מכללות מוכרות -- אינן מצליחות למשוך יותר מאשר 3% מכלל הסטודנטים החרדים. מאידך, רוב המוסדות בהם לומדים חרדים כיום טרם הספיקו לרכוש לעצמם שם בשוק העבודה. כך נוצר המצב שבקרב מעסיקים רווחת דעה כי "חרדים מקבלים השכלה סוג ב" ולכן מעמדם מול המתחרים החילונים נפגע.

יו"ר הות"ת, פרופ' מנואל טרכטנברג, הצביע על הדרך לצאת ממשבר זה כאשר הדגיש את חשיבות שילובם של הסטודנטים החרדים גם במוסדות ההשכלה האקדמיים "הרגילים". הוא אף הוסיף ואמר: "החרדים לא צריכים להתאים את עצמם לאקדמיה, אלא האקדמיה תצטרך להתאים את עצמה לחרדים"²⁶.

קמפוסים חרדים

הדרך לשלב סטודנט חרדי במוסדות אקדמיים בכירים הינה הקמת קמפוסים חרדים לצד ובקרבת הקמפוס העיקרי. המאפיינים העיקריים של הקמפוס החרדי הם:

- הקמפוס מופרד פיזית מהמוסד האקדמי, מה שמאפשר לקיים בו לימודים בהתאם לכל הדרישות של הסטודנטים החרדים, כולל שיעורים נפרדים לגברים ונשים וכד'.
• המרצים בקמפוס הינם אותם מרצים שמלמדים גם במוסד האקדמי והתכנית (קוריקולום) היא אותה תכנית.
• ההפרדה הזו אפשרית, אך אינה מחייבת – סטודנט/ית חרד/ית יכול/ה להשתתף גם בשיעורים במסגרות הרגילות.
• ההנחה היא שההפרדה הזו היא חיונית לשלבים הראשונים של לימודים אקדמיים לחרדים. ככל שהסטודנט החרדי מתקדם בלימודיו ההפרדה הזו נעשית פחות ופחות משמעותית.
רק כך – באמצעות "ההתאמה" שהמוסדות האקדמיים יעשו -- ניתן יהיה להגיע לסגירת הפער בין "תואר חרדי" ל"תואר כללי".

המלצה זאת של מוסד שמואל נאמן אומצה ע"י הות"ת וכעת מספר אוניברסיטאות בארץ נמצאות בשלבים שונים של עבודות תכנון והכנה לפתיחת קמפוסים חרדים, בתמיכה רשמית של המועצה להשכלה גבוהה.

צעדים לצמצום הנשירה במהלך הלימודים האקדמיים

הדרישה ללימודים נפרדים אינה הסוגיה היחידה (ואף לא העיקרית) המבדילה בין סטודנט חרדי ממוצע וחברו החילוני. קיימים הבדלים ניכרים נוספים. חלק מההבדלים האלה צוינו כבר בפרקים הקודמים. אך בנוסף לכך, יש לסטודנט החרדי מאפיינים חשובים מאוד:

- סטודנט/ית חרד/ית בד"כ נשוי/נשואה וחיוב/ת לדאוג לפרנסת משפחתו.
- סטודנט/ית חרד/ית בד"כ אינו/אינה יכול/ה ליהנות מתמיכה כספית של הורים.
- המעבר ממסלול לימודי קודש למסלול אקדמי בד"כ גורם לירידה במעמד החברתי של הסטודנט החרדי. כמו כן, בד"כ הוא לא נהנה מתמיכה או עידוד מצד הקהילה שלו. התחושה האופיינית המלווה סטודנט חרדי (במוסד שאינו חרדי) היא של בדידות, ניתוק, חוסר תמיכה ולחץ אדיר.

הצורך להתמודד עם הלחץ הפיננסי והלחץ החברתי – במקביל לעומס הלימודי ולצורך להתמודד עם עולם לא-מוכר -- גורם לכך ששיעור הנשירה בקרב סטודנטים חרדים (בעיקר גברים) הינו גבוה ביותר ועומד על כ-50% מהסטודנטים הגברים שנושרים במכינה ובשנה הראשונה.

יש לציין, כי השיעור הנ"ל אינו זהה בין המוסדות השונים. כך, רק כ-20% מהסטודנטים החרדים שהחלו את הלימודים בכל המחזורים של הקדם-מכינה בטכניון הגיעו בסופו של דבר למוסד אקדמי זה (דהיינו, שיעור נשירה של כ-80% עוד לפני תחילת הלימודים). מאידך, מכללות חרדיות רבות מנסות להקל ככל הניתן על רמת המכינה. כך הן מצליחות לצמצם את הנשירה, אך בוגרי אותן מכינות אינם יכולים להתקבל לשום מסגרת אחרת, למעט המוסד שאירגן אותה מכינה. מצב כזה, בעצם מנציח את העמדה הנחותה של הסטודנטים החרדים.

הצעדים שצוינו בפרקים קודמים אמורים לצמצם את הנשירה מסיבות לימודיות. כאן יוצגו עיקרי ההמלצות לצעדים שאמורים לצמצם נשירה על רקע לימודי, חברתי ו/או פיננסי. המלצות מלאות ניתן למצוא במחקר של שחף ומורגנשטרן (2012)²⁷.

²⁶ דברי פרופ' טרכטנברג בכנס "שילוב חרדים כיעד לאומי" מוצגים לפי ידיעון "מאמינים בשילוב" של מוסד שמואל נאמן, גיליון מס' 6.

²⁷ מעין שחף ויהודה מורגנשטרן, "דו"ח לימודי אמ"מ". לקראת פרסום, 2012.

המלצות לצמצום נשירה בקרב סטודנטים חרדים :

- **שיפור באיכות המכינות**
 - הקמת מכינה אחידה לכל מוסדות הלימוד.
 - מעקב מוגבר במכינות – בדיקות שבועיות, חונכות אישית.
 - לימודים בהקבצות.
- **מימון מוגבר**
 - מלגות לימודים + מלגות מחייה. המדינה חייבת להכיר במגזר החרדי כקבוצת פריפריה (או "עולים") ולהעמיד תקציבים מיוחדים לסטודנטים מאוכלוסייה זו.
 - אפשרות לעשות שירות אזרחי בשנים ב' ו-ג' של הלימודים וכך ליהנות ממלגת שירות לא לאחר תום השירות, אלא במהלכו.
 - מלגות חונכות (דוגמת פרי"ח) לסטודנטים בשנים מתקדמות שמצידם יסייעו לסטודנטים מתחילים להתאקלם.
- **מעטפת חברתית** – מגוון צעדים שאמורים ליצור לסטודנט החרדי אקלים מתאים ולתת מענה לצרכים החברתיים שלו.

כלים מיוחדים

בפרק "כוללים" ציינו כבר כי ניתן להשתמש במערכות פרטיות כדי לעודד לימודי מקצועות כלליים. בפרק זה נבחן שימוש בכלים מיוחדים המותאמים לאופי הציבור החרדי.

למידה מרחוק – Remote Learning

בעולם הולכות כיום ומתפתחות מערכות של **למידה מרחוק** (Distance education או Distance learning). במסגרת מערכות אלה, תלמידים, ברמות שונות, יכולים ללמוד את המקצוע, לבצע ולהגיש מטלות ואף לשאול שאלות דרך האינטרנט, ללא צורך להימצא בקמפוס.

למידה מרחוק הינה השיטה שיכולה להוות פתרון יעיל וזול יחסית לחשיפה של תלמידים מן הציבור החרדי ללימודים כלליים, כאמור, כגון אנגלית ומתמטיקה. זאת משום שהיא מצליחה לעקוף מספר בעיות מרכזיות המאפיינות את הציבור החרדי:

- **התנגדות** הסקטור החרדי להכנסת **לימודים כלליים** (לימודי חול) בתוך מערכות החינוך שלו. שימוש בשיטת הלמידה מרחוק "עוקף" את הבעיה ומוציא אותה בכלל ממסגרת ביה"ס.
- **נגישות גבוהה**. בניגוד למיתוס הסטראוטיפי, ברבים מבתי האב החרדיים יש כיום מערכת מחשב ביתית.
- **גמישות בשימוש**. התלמיד יכול להגיע לתכנית הלמידה מרחוק בכל שעה שהיא ביממה.
- **ניטרול לחץ חברתי**. התלמיד יכול לגשת לתכניות הללו באופן דיסקרטי, ללא חשש מלחץ חברתי. יותר מכך: ניתן להיעזר **במורים/מורות חרדיים/ות** בתוכניות אלו (ישנם חרדים רבים שעלו מארצות דוברות אנגלית).

כמו כן, למידה מרחוק דורשת **יכולת למידה עצמאית גבוהה**. יכולת זאת מאפיינת את הציבור החרדי יותר מכל ציבור אחר בארץ.

מעבר לכך, יש בלמידה מרחוק את כל היתרונות הרגילים שלה -- **קצב אינדיווידואלי, משוב מידי, יכולת חזרה ועוד**.

במסגרת פרויקט "שילוב חרדים" התגבשה כבר יוזמה משותפת של הטכניון ושל מכון 'לומדה' לקידום למידה מרחוק בציבור החרדי. היוזמה כוללת לימודי מקצועות אנגלית ומתמטיקה בשלב ראשון והרחבת מגוון המקצועות בהמשך. לאחרונה, אגף חינוך יסודי במשרד החינוך הודיע על כוונתו להצטרף לקידום של תכנית זאת.

בגרויות אקסטרניות

אותם שיקולים שמדברים בעד עידוד שיטת **למידה מרחוק** -- קיימים גם בעידוד צעירים חרדיים להיבחן **בבגרויות אקסטרניות**. זהו מסלול שיש להרחיב באופן משמעותי ביותר, ע"י מתן הקלות ליזמים פרטיים

שיפתחו מסגרות כאלו ה"תפורות" לתלמידים חרדיים (מיקום בשכונות חרדיות, מורים לבנים/מורות לבנות וכד'). יש מקום ליציאה ב'קול קורא' מטעם משרד החינוך לעידוד פתיחת מסגרות אלו.

הערה חשובה : **ועדת טרכטנברג** המליצה על שימוש בכלים מיוחדים אלו כעל דרכים עיקריות לקידום הכשרת חרדים.

פרק ג' - חיבור לשוק העבודה

רקע

הצלחת ההשתלבות של הציבור החרדי במעגל התעסוקה אינה תלויה רק במוטיבציה ובכישורים שלו. נחוץ גם החיבור בין החרדים שמבקשים להצטרף לשוק העבודה לבין המעסיקים המעוניינים לגייס עובדים.

פעילות בקרב המעסיקים חילוניים

חוקרים רבים ציינו כי בתהליך השתלבות החרדים בשוק העבודה משתתפים שני הצדדים – מחפשי העבודה ומספקי העבודה -- ואין סיכוי שהוא יצליח ללא שיתוף פעולה מצד המעסיקים החילוניים. כך, רק לאחרונה, כתבו ראש מנהל המחקר של משרד התמ"ת, **מר בני פפרמן** ועמיתו **אסף מלחי**, כי החסם האמיתי להשתלבות הציבור החרדי במעגל התעסוקה הינו העדר רצונם של המעסיקים לפנות לציבור זה בכלל ולהציע לו משרות ההולמות את דרישותיו בפרט²⁸.

ב"מפת הדרכים" מצוינות כמה סיבות עיקריות לאי-שיתוף פעולה מצד המעסיקים²⁹:

1. העדר מידע על מצאי של עובדים חרדים.
2. העדר מידע על מדיניות הממשלה בתחום זה.
3. העדר מידע נכון ומדויק על צורכי העובדים החרדים.

במילים אחרות, מעסיק ממוצע אינו יודע כי קיימת אפשרות לגייס עובד חרדי. אם הוא יודע – הוא לא מודע על התמיכה שהוא יכול לקבל מהמדינה לצעד זה. וגרוע מכל – הוא חושש שגיוס העובד החרדי ידרוש ממנו לבצע התאמות רבות, יקרות ומסובכות, אשר יגרמו להפסדים רבים ויקשו על המהלך התקין של העבודה בחברתו.

ההצעות שהועלו בסעיפים קודמים (ובעיקר דיון ציבורי סביבן) יכולות לעזור בפתרון בעיות 1 ו-2. במסגרת "מפת הדרכים" הוצעו מספר צעדים להתמודדות עם בעיה מספר 3, הנוגעת להעדר מידע על צורכי העובדים החרדים. להלן ההצעות:

1. **פרויקטים בקרב מעסיקים/מנהלי כ"א** לעידוד העסקת חרדים – כינוסים, סדנאות, הדרכה אישית.
2. פרויקט **פרסומי** שיעסוק ב"שיווק" **סיפורי הצלחה** (בתעסוקה, בהכשרה, בלימודים גבוהים, בשירות אזרחי וכד') של בני העדה החרדית.

במסגרת יישום ההצעות האלה, מוסד שמואל נאמן מקדם הוצאה והפצה של **שני פרסומים** המיועדים למעסיקים/מנהלי כ"א:

- **"להעסיק חרדי – מדריך למתחילים"** – חוברת קצרה המיועדת למעסיקים/מנהלי כ"א שמטרתה לתת מידע ראשוני אודות העסקת חרדים.
- **"סיפורי הצלחה"** – ספר המרכז סיפורים של נשים וגברים חרדים שהצליחו להשתלב בשוק העבודה, כמו גם של החברות שגייסו עובדים חרדים.

במהלך שנת העבודה הקרובה (2012) תושלם הכנתם של שני פרסומים אלו והם יופצו בתפוצה רחבה, ככל הנראה בשיתוף פעולה עם **התאחדות התעשיינים בישראל** ומשרד התמ"ת. אנו קוראים לגופים נוספים לקדם את הפצת הפרסומים האלה ולעודד הכנת פרסומים נוספים בנושא.

עידוד שילוב החרדים בשירות המדינה.

שירות המדינה – באמצעות **נציבות שירות המדינה (נש"מ)** -- הינו המעסיק הגדול ביותר במשק. בשנת 2010 הועסקו בשירותי המדינה השונים מעל 100 אלף איש³⁰ - **בתוכם אין כמעט חרדים!** לעובדה זו משמעות

²⁸ פפרמן בני, מלחי אסף "החסם האמיתי בפני תעסוקת חרדים", דה מרקר, 25.08.2011.
²⁹ "מפת הדרכים", עמ' 12-13.

כפולה: מחד, העדר חרדים בשירות הציבורי-ממשלתי מראה למעסיקים קטנים יותר מהמגזר הפרטי כי המדינה אינה רואה בחרדים כוח אדם איכותי. ומאידך, הציבור החרדי משתכנע כי כל הדיבורים על המאמצים לשילובו – הם רק סיסמאות ריקות מתוכן ובפועל המדינה אינה מעוניינת בהם.

החסם העיקרי המונע שילובם של החרדים בשירות המדינה הוא **מערכת הקריטריונים** של נציבות שירות המדינה. קריטריונים אלה נועדו ליצור מערכת שמחד-גיסא, תאפשר לכול המועמדים להתמודד באופן שווה על התפקידים בשירות המדינה ומאידך, תבטיח כי רק הטובים ביותר מהם יתקבלו. באופן טבעי, מערכת קריטריונים כזאת בנויה על השכלה, על עמידה במבחנים מקובלים ועל הניסיון הקודם.

הבעיה של מערכת קריטריונים אחידה היא בכך שאינה מצליחה לזהות כישוריהם של נציגי אוכלוסיות הנבדלות מהכלל. לכן הציבור החרדי, שמערכת החינוך שלו שונה ממערכת החינוך הסטנדרטית, אינו מצליח להציג אסמכתאות – כמו תעודת בגרות -- המעידות על הכישורים -- כמו יכולת למידה -- גם כאשר יש לו כאלה. יותר מכך: מערכת המבחנים של הנש"מ בנויה על גילוי כישרונות בקרב ציבור שקיבל סוציאליזציה ישראלית-חילונית וככזו אינה מתאימה לציבור החרדי. כך, למשל, מי שלמד שלוש שנים במכללה לימודי יהדות לתואר ראשון -- נחשב בעיני נציבות שירות המדינה כבעל השכלה גבוהה; לעומתו, מי שלמד יהדות עשרים שנה בישיבות וקיבל סמיכה של רב – אינו נחשב למומחה בתחום...

יחד עם זאת, אי אפשר להתעלם מהעובדה שבעולם התעסוקתי של ימינו נחוצים כישורים רבים שמערכת החינוך החרדית אינה מעניקה: ידע באנגלית, במתמטיקה, שליטה במחשבים, כישורים רכים רבים וכד'. במסגרת מערכת הקריטריונים הקיימת אין דרך לבדוק, האם המועמדים רכשו את הכישורים האלה מחוץ למסגרת החינוכית.

בעבר, הנש"מ עמדה כבר מול דילמות דומות. כך למשל, **בתקופה של העלייה הגדולה מבריה"מ לישראל**, נציבות שירות המדינה ידעה להגמיש קריטריונים ולבנות מערכת הכוללת שילוב של מבחנים, התייחסות לניסיון קודם ובדיקה קפדנית של תעודות. בדרך זו היא הבטיחה את שילובה של קבוצה גדולה וטובה של אנשים בעלי יכולות גבוהות בתפקידים שונים בשירות המדינה – גם אם לא היו תוצר מערכת החינוך הישראלית המקובלת.

הפתרון היחיד לבעיה זו הוא פיתוח מערכת קריטריונים ייחודית שתהא מותאמת לציבור החרדי ושלא תישען בהכרח על תואר אקדמי או על תעודת בגרות. מערכת כזו תאבחן את יכולת הלמידה של המועמד, יכולתו להסתגל תוך זמן קצר לסביבה בלתי מוכרת ורמת המוטיבציה שלו להצליח בתפקיד. במקביל, תכלול מערכת זו התניות מסוימות שיחייבו את המועמד בתוך תקופה מסוימת לאחר קליטתו לתפקיד.

צוות משותף של בכירי הנש"מ, אנשי ג'וינט (אלכ"א + תב"ת) וחוקרי מוסד שמואל נאמן כבר החל בבדיקה ראשונית של בניית מערכת אלטרנטיבית כזו.

נשים חרדיות שמחזיקות בתעודות שהוענקו ע"י מערכות חינוך עצמאיות

השכלת נשים חרדיות דומה מאוד להשכלת נשים כללית, אך במקרים רבים תעודות הגמר שלהן (כגון **תעודת מכון סאלד**) אינן מופרות ע"י נציבות שירות המדינה. לכן, אנו ממליצים על שני צעדים:

- **החלטת משרד החינוך במרץ 2012**, בנוגע להשוואת מעמד **מבחני סאלד** למעמד בחינות הבגרות הרגילות, הינה צעד חשוב. אנו ממליצים לנציב שירות המדינה לאמץ במלואה את החלטת משרד החינוך בנוגע לנ"ל.
(ראה <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Owl/Hebrew/AlSederHayom/Sold.htm>)
- במקרים, בהם תעודות המוענקות ע"י מוסד חרדי אינן מוכרות ע"י נציבות שירות המדינה **מומלץ לבנות מערכת המשקללת תעודה, ותק ועמידה במבחנים** – בדומה למערכת שקיימת לגבי תעודות שניתנו בחו"ל.

³⁰ [ה'לשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון 2011, לוח 10.12 – "עובדי המדינה, משטרה ושב"ס" \(הנתונים לא כוללים את צה"ל\).](#)

גברים שמחזיקים בתעודות שהוענקו ע"י מערכת חינוך תורנית

מערכת החינוך החרדית לגברים אינה מעניקה ידע במספר תחומים הדרושים להשתלבות בשוק העבודה. יחד עם זה, היא מפתחת כישורים רבים שיכולים להועיל לכל עובד – יכולת למידה, יכולת קליטה ועיבוד נתונים, יכולת לתפקד תחת לחץ וכישורים רבים אחרים. במקרים רבים עומדים תלמידי הישיבות במבחני הסמכה שונים ומקבלים על כך תעודות רשמיות ("יִוֶּרְה-יִוֶּרְה", הסמכה לדיינות וכד').

לכן אנו ממליצים כי כניסתם של גברים חרדים לשירות הציבורי תכלול שילוב של הצעדים הבאים:

- **שנות הלימוד במוסדות החינוך התורני יוכרו לצורך הגשת מועמדות לתפקידים בהם אחד הקריטריונים הוא מספר שנות לימוד.**
- לבדוק באיזה תחומים ניתן להכיר בתעודות שמעניקים מוסדות החינוך התורני.
- **קבלה לעבודה** של בוגרי מערכת החינוך התורנית תהיה **מותנית בעמידה במבחנים** הבודקים ידע ומיומנויות בסיסיות וכן כישורי לימוד וכישורי עבודה.
- **המשך העסקתם** של בוגרי מערכת החינוך התורנית תהיה **מותנית בעמידה במבחנים נוספים**. המבחנים יתקיימו אחרי תקופה מוגדרת מתחילת ההעסקה ויבדקו את הידע של העובדים בתחומים רבים ומגוונים יותר הקשורים לתפקידו כנותן שירות לציבור.

פרק ד' - צה"ל ושאל

מבוא

נכון להיום, כל אזרח יהודי שמלאו לו 18 שנה ואינו נמצא במסגרת "תורתו אומנותו" חייב להתגייס לשורות צה"ל (לגבי נשים ההוראה היא שונה ועניינן אינו נדון כאן). **צעירים חרדים, המוגדרים בקטגוריית "תורתו אומנותו"** (בתוקף הישיבה בה הם רשומים) זכאים לדחיית שירות (אותה עליהם לחדש מדי שנה) ולימודים בישיבה גבוהה (כל עוד הם רווקים/בחורים) או ביכולי ("אברכים", הנשואים שבהם)³¹. כל עוד הם במעמד זה, אין בחורים ואברכים אלה רשאים לעבוד לפרנסתם.

על פי "**חוק טל**", שנכנס לתוקף בראשית שנת 2003 וימשיך להוות את המסגרת החוקתית לגיוס חרדים עד אוגוסט 2012³², רשאי בחור ישיבה שהגיע לגיל 22, לצאת ל"**שנת הכרעה**" במהלכה יוכל לבחור האם לחזור לישיבה ולהמשיך ללמוד, או לצאת מגדר "תורתו אומנותו" ולפנות לעבוד. מי שיבחר באפשרות השנייה יוכל לבחור בין שירות צבאי מקוצר של שנה וארבעה חודשים ומילואים לפי צרכי הצבא, לבין שירות אזרחי של שנה, ללא שכר ועם אפשרות עבודה נוספת. בבחירה זו, לצבא ישנה זכות קביעה ראשונית, בהתאם לקריטריונים שצה"ל מעדכן מדי פעם בפעם.

טבלה מס' 1 מפרטת את מסלולי השירות האפשריים לצעירים חרדים.

טבלה 1 - מסלולים אפשריים לצעירים חרדים

מסלולי השירות האפשריים לדחויי שירות חרדים (בכפוף לשיקול שר הביטחון)		גיל ומצב משפחתי של דחוי השירות	
שירות צבאי רגיל (36 חודשים) במסגרת גדוד "נצח יהודה"		18-21	
שירות צבאי במסגרת שח"ר או רבנות צבאית (16 חודשים או 24 חודשים למסלולים עתירי הכשרה)	הפניה לשירות אזרחי במסלולי ביטחון אזרחי בלבד*	ללא ילדים	22-26
שירות צבאי (16 חודשים או 24 חודשים)	הפניה לשירות אזרחי	עם ילד אחד לפחות	
שירות צבאי מקוצר (3 חודשים)	שירות צבאי (16 חודשים או 24 חודשים)	הפניה לשירות אזרחי	26-27
הפניה למאגר מילואים		28 – 34	
פטור משירות צבאי		+35	

* מסלולי בטחון אזרחי - כגון שירות במשטרה, שירות בתי הסוהר, במכבי האש ובגופים נוספים במשרד לביטחון פנים, במד"א, ברשות החירום הלאומית שבמשרד הביטחון וכו'.

³¹ ישנה עוד קבוצה קטנה יחסית, של צעירים המשתייכים לציבור הדתי-לאומי ולומדים בישיבות "תורתו אומנותו"; הללו, לרוב, בוחרים בשירות צבאי המשולב בלימוד בישיבות ההסדר.
³² ממש בעת חתימתו של דו"ח זה התקבלה החלטת בג"צ על ביטולו של "חוק טל". דו"ח זה, לפיכך, אינו כולל המלצות המתייחסות למצב החדש שיווצר עם הפסקת יישומו של "חוק טל" באוגוסט 2012.

צה"ל

קיצור הנתונים הנוגעים לשירות חרדים בצה"ל:

נתונים כלליים:

נכון לסוף שנת 2011, משרתים בצה"ל כ- 2,700 חיילים חרדים³³. רובם משרתים בשני מסלולים עיקריים:

1. "נצח יהודה"³⁴

- סה"כ משרתים כ- 1,100 חיילים ואנשי קבע. כ- 2,000 איש נמצאים במסגרת המילואים.
- שירות קרבי מלא (36 חודשים), ביחידת חי"ר.
- אוכלוסייה – נוער שנפלט ממערכת הלימודים החרדית ובנוסף צעירים מהציבור האמוני-ציוני. רוב מוחלט – רווקים.
- תנאי שירות – שירות בבסיס נפרד, ללא נשים. מזון כשרות מהודרת (גלאט). לימודי קודש – פעמים בשבוע.
- הכנה לתעסוקה - בשנה השלישית מתקיימים לימודי מקצוע, השלמת בגרות, הכנה ללימודים אקדמיים.

2. שח"ר

- סה"כ משרתים – כ- 1,260 חיילים ואנשי קבע; עוד כ- 400 סיימו כבר שירותם והשתחררו.
- שירות של כ- 16-18 חודשים, בתפקידים טכנולוגיים, בחילות האויר הים, אט"ל ועוד.
- אוכלוסייה – אברכים בעלי משפחות, ממגוון קהילות חרדיות.
- תנאי שירות – שירות בבסיס מעורב, ללא נשים בסביבה מיידית. מזון כשרות מהודרת (גלאט). לימודי קודש – שעה ביום באופן עצמאי + 5 ימי עיון תורניים בשנה. לא ניתן לקבוע לוח זמנים יומי כי החיילים לא נשארים בבסיסים לאחר 17:00.
- הכנה לתעסוקה – החיילים רוכשים מקצועות טכנולוגיים.

3. מסלולים נוספים

- קיימים מסלולים נוספים לחיילים חרדים (כמו מסלולי שירות ברבנות צבאית וכד'). במסגרתם התגייסו כ- 300 חיילים בשנה 2011. כמו כן, מספר חיילים חרדים משרת במסלולים כלליים.

נתוני תעסוקה:

המעקב שמנהלת גיוינט/תב"ת אחרי בוגרי שח"ר מראה שכ- 90% (!) מהם עובדים; כ- 15% לומדים במוסדות אקדמיים או בקורסים מקצועיים. עם זאת, רוב המועסקים אינם עובדים במקצועות שנרכשו בעת השירות הצבאי.

יש לציין כי גיוינט/תב"ת³⁵ מפעילה תכנית מיוחדת להשמת בוגרי שח"ר ולהכנתם לחיים אזרחיים (אחראי – הרב ישראל הופריכטר). סביר להניח כי לפעילות זאת יש השפעה ישירה על אחוזי התעסוקה של בוגרי תכניות שח"ר.

השירות הצבאי, ככלל, הינו מנוף ידוע לכניסה לשוק התעסוקה. יעילותו אמורה להיות גבוהה במיוחד בחברה הישראלית, בה חווית השירות הצבאי הינה גם מכנה משותף חברתי ומנוף למוביליות כלכלית וחברתית. במשך שנים רבות המנוף הזה היה חסום בפני הרוב הגדול של האוכלוסייה החרדית.

מספר גורמים הביאו לשינוי משמעותי בשנים האחרונות בתחום זה:

1. התחלת יישומו של "חוק טל".

2. שינויים פנימיים בתוך הציבור החרדי.

³³ עפ"י הנתונים שהוצגו ע"י אלוף אורנה ברביבאי בישיבת ועדת חוץ וביטחון של הכנסת ב- 24.01.12.

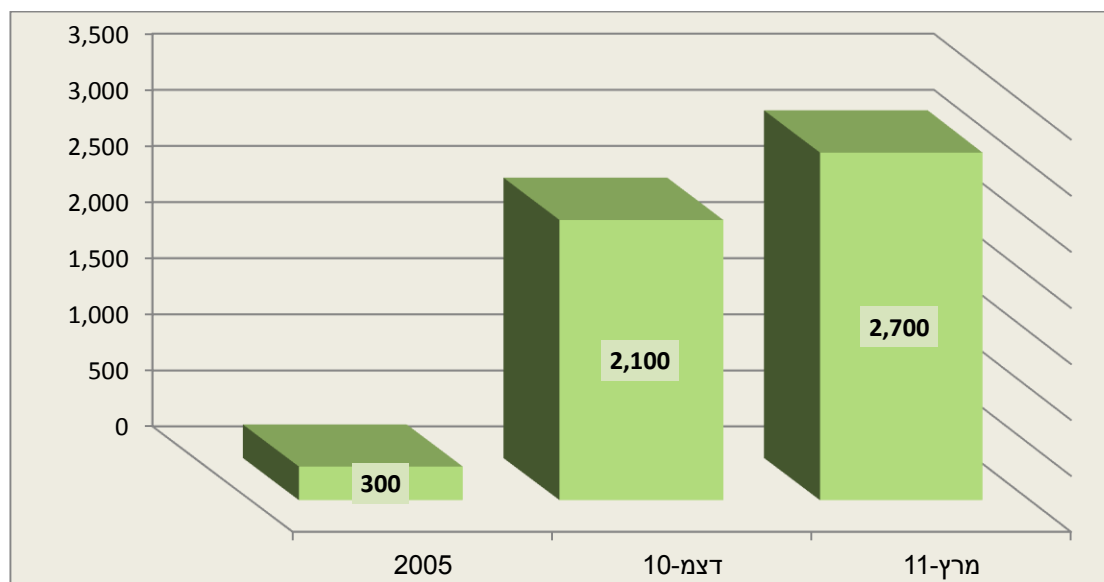
³⁴ מידע נוסף באתר <http://nahalharedi.org.il/> ודף של "נצח יהודה" באתר של צה"ל.

³⁵ תב"ת – "תנופה בתעסוקה", מיסודם של גיוינט-ישראל וממשלת ישראל. ראה: <http://www2.idc.org.il/category/Tevet>.

3. "התעוררותה" של המדינה להכיר בצורך לשלב את האוכלוסייה החרדית ולנקוט בצעדים הנדרשים לכך.

כאמור, צה"ל מקיים כיום שתי מסגרות עיקריות לשירות חרדים --- גדוד "נצח יהודה" (נח"ל חרדי) ומסלולי שח"ר (שירות חרדים) למיניהם. בתוך תקופה קצרה, כ-5 שנים, 'קפץ' מספר החרדים המשרתים בצה"ל, בשתי מסגרות אלו, פי 10!

איור 4 מספר חיילים חרדים המשרתים בצה"ל

מקור: מוסד שמואל נאמן, אכ"א

"נצח יהודה"

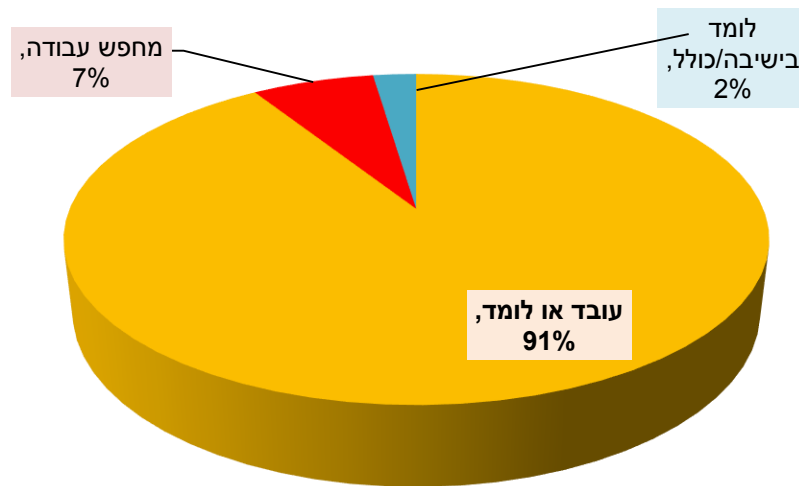
"נצח יהודה" הוקם ב-1999 כמסגרת לנוער חרדי שנפלט משיבות. הנהגת הציבור החרדי ראתה ב"נצח יהודה" הזדמנות אחרונה לשמור את הנוער הנושר במסגרת הקהילה לכן הסכימה להקמת היחידה וגם לתנאים המיוחדים שהוגדרו לה. הפלוגה (בעת הקמתה) התמקמה בבסיס נפרד עם תנאי שירות מותאמים לצעיר חרדי: העדר בנות, אוכל בכשרות מהודרת, שיעורים קבועים עם רבנים. בשנה האחרונה של השירות, ("שנת משימה") לוחמי "נצח יהודה" עוברים הכשרה במגוון רחב של מקצועות אזרחיים.

כיום "נצח יהודה" כולל גדוד סדיר מלא במסגרת חטיבת "כפיר" ועוד גדוד מילואים. **במהלך שנים אחרונות לא אחת הועלתה אפשרות להרחיבו ואף להפוך לחטיבה, אך נכון להיום צה"ל מונע התקדמות בכיוון זה. יש לציין שהאחריות המיניסטריאלית ליחידה זו נמצאת באגף החברתי-בטחוני במשרד הביטחון.**

קהילת בוגרי "נצח יהודה" מנהלת מעקב אחרי עתידם של בוגרי הגדוד. נכון להיום, מאגר המידע של הקהילה הנו המקור היחיד שמאפשר להסיק מסקנות לגבי השתלבותם החברתית והתעסוקתית של צעירים חרדים ששירתו ביחידה, כי רק מסגרת זאת כוללת לא רק נתונים לגבי תעסוקה/השכלה אלא גם רקע קהילתי של הבוגר (חרדי, חרדי-לאומי, דתי-לאומי, חוזר בתשובה).

איור 5 מציג תוצאות הניתוח של נתוני 245 בוגרי "נצח יהודה" שבאו מרקע חרדי הנמצאים במאגר.

איור 5 - בוגרי "נצח יהודה" החרדים לפי תחום תעסוקתם

המקור: קהילת בוגרי "נצח יהודה"

כפי שניתן לראות, רוב מוחלט של בוגרי הגדוד משתלב או מעוניין להשתלב בשוק העבודה. פרויקט הנח"ל החרדי, אם כן, הינו מנוף מוצלח לשילובם של 'בחורים' חרדים במסלול תעסוקה. ואולם, התמונה אינה ורודה לחלוטין.

בעיות שעלו מבדיקות שערך מוסד נאמן:

בקרב הציבור החרדי קיים זלזול הולך וגובר ביחידת "נצח יהודה" ובחייליה.

שורש הבעיה – בהרכב האוכלוסייה שמשרתת בגדוד. היחידה הוקמה במקור כ"מפלט לנושרים". מההתחלה הציבור החרדי ראה בחיילי "נצח יהודה" "חרדים סוג ב'". היחס הפוגע בא לידי ביטוי במגוון תחומי החיים, כמו, למשל, בשידוכים (ראה טבלה 2):

טבלה 2: שיעור הגברים הנשואים לפי שכבת גיל

קבוצות גיל	בוגרי "נצח יהודה" מרקע חרדי	כלל הגברים החרדים
20-24	30%	43%
25-29	56%	92%

המקורות: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, קהילת בוגרי "נצח יהודה"

מצב זה מגביל את האפשרות להגדיל באופן משמעותי את מעגל הגיוס ליחידה מקרב הציבור החרדי...

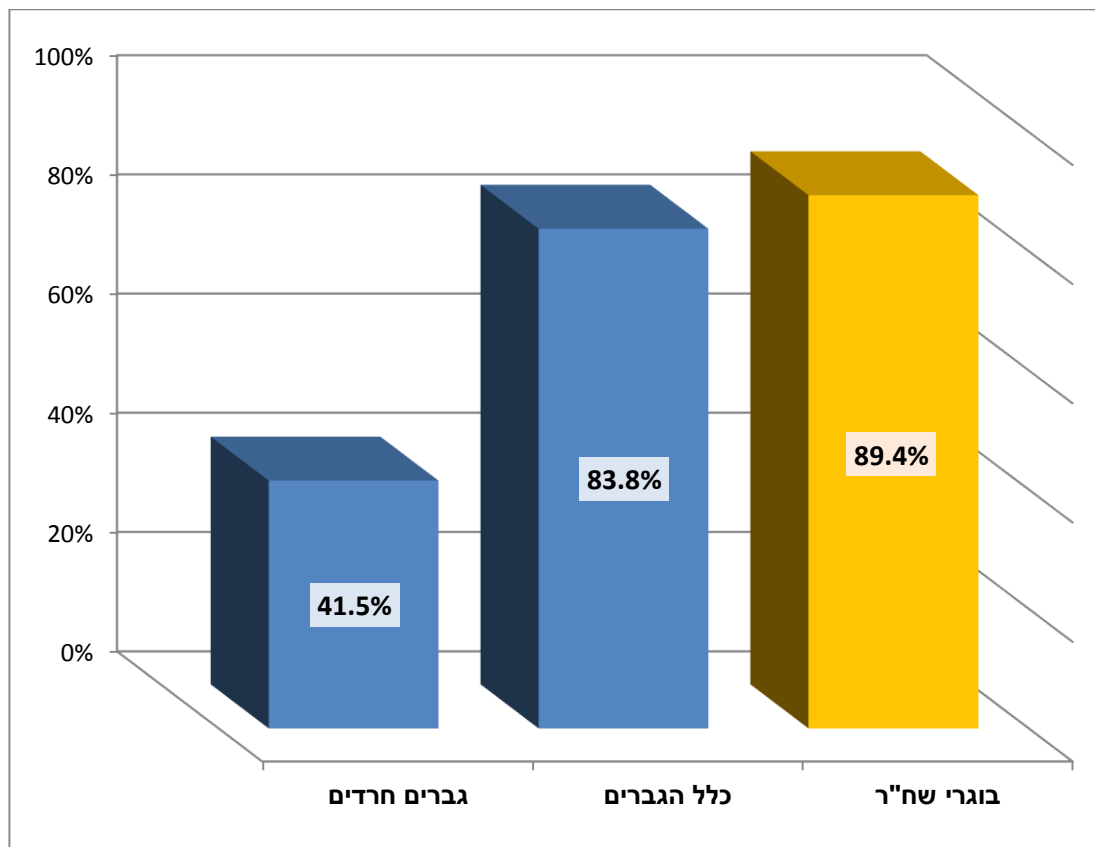
שח"ר - שירות חרדים

תכנית 'שח"ר כחול' החלה ב-2007, בגיוסם של כמה עשרות אברכים חרדים למערך הטכני של חיל האוויר. כיום, כוללות תוכניות שח"ר מגוון מסלולים במספר חיילות (שח"ר-ים, שח"ר-כחול, שח"ר-כתום, "בינה בירוק" ועוד). התכנית הנה בעלת אוריינטציה תעסוקתית מובהקת ומיועדת לאברכים נשואים. חיילי שח"ר עוברים הכשרה בסיסית במקצועות בעלי מקבילה "אזרחית" קרובה. בהמשך חיילי שח"ר משרתים בתפקידים מקצועיים בבסיסי צה"ל שונים. גם במסגרת זו, כמו בנח"ל החרדי, צה"ל מספק אוכל בכשרות מהודרת. השירות מתבצע כאן בבסיסים מעורבים, אך ללא נוכחות בנות בסביבת עבודה הקרובה של החיילים. חיילי שח"ר מחויבים להקדיש ללימודי קודש שעה אחת ביום, אך הם לומדים באופן עצמאי, ללא רב.

תכניות שח"ר מוערכות בצה"ל כסיפור הצלחה (ראה בהמשך) ואולם ההישג העיקרי הוא בהצלחתן להביא את בוגרי התכניות להשתלבות כמעט מלאה בשוק העבודה.

הנתונים אודות השתלבות בוגרי שח"ר בשוק העבודה מוצגים באיור מס' 6 :

איור 6: שיעור התעסוקה של בוגרי שח"ר בהשוואה לשתי קבוצות השוואה

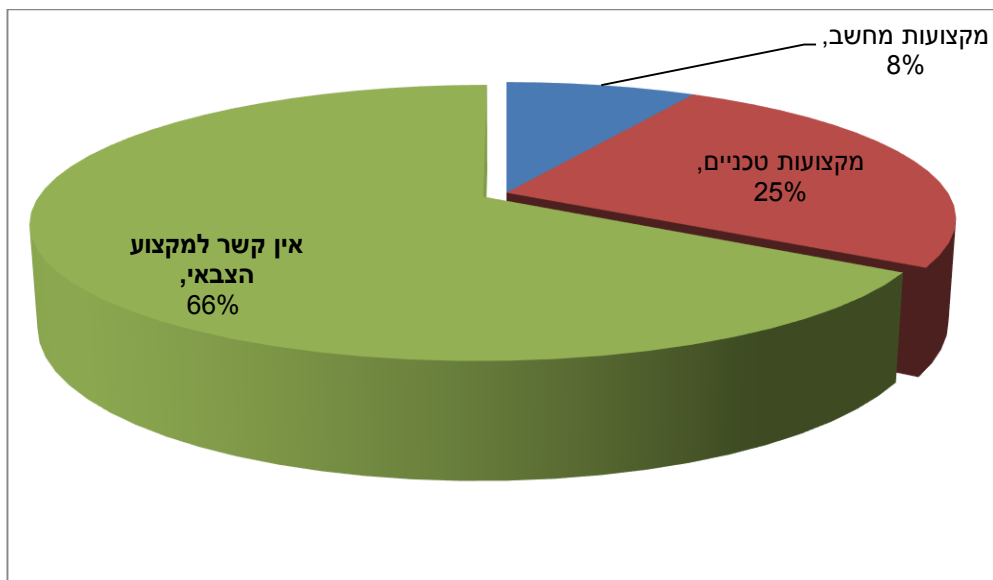
מקור: למ"ס, ג'וינט/תב"ת
הערה: "כלל הגברים" הינם הגברים הישראליים בגילאי 25-54

כפי שניתן לראות, הפער בשיעור התעסוקה בין כלל הגברים החרדים לבין גברים חרדים ששירתו בתכנית שח"ר הוא עצום. יותר מכך: שיעור התעסוקה של בוגרי תכניות שח"ר גבוה משמעותית אפילו משיעור התעסוקה של כלל הגברים בישראל בגילאי 25-54. סביר להניח כי הישג נאה זה מושפע לא מעט מפעילותה של מחלקת ג'וינט/תב"ת בהשמת בוגרי שח"ר.

ניתן להגיד, איפוא, בצורה חד-משמעית כי תכנית שח"ר הינה מנוף משמעותי ביותר בהשתלבותם של הצעירים החרדים בשוק התעסוקה.

עם זאת, בדיקה של תחומי התעסוקה בהם בחרו לעסוק בוגרי שח"ר מצביעה על תופעה מעניינת: הרוב הגדול בחרו בתעסוקה שאין לה כל קשר למקצוע הצבאי בו עסקו בתקופת שירותם.

איור 7: בוגרי שח"ר לפי תחום עיסוקם באזרחות

מקור: גויינט/תב"ת

לאור הנתונים הנ"ל סביר להניח כי השתלבותם המוצלחת של חיילי שח"ר בשוק התעסוקה נובעת לאו דווקא מרכישת ידע מקצועי במהלך השירות, אלא מצבירת **כישורי עבודה רכים**.

כישורים רכים הנם מיומנויות הקשורות ביכולות ניהול תקשורת בינאישית, יכולות התנהגות ארגונית ויכולות להסתגל למצבים משתנים. כאשר מדובר על הכישורים הרכים של מחפשי עבודה חרדים הכוונה היא בראש ובראשונה ליכולת להסתגל לכללים, נורמות ונהלים שמכתיב שוק העבודה הכללי בארץ.

כישורים רכים מטבעם קשים למדידה ולא קל לזהות תהליכים המעידים על רכישתם. דווקא לגבי חיילי שח"ר קיים אינדיקטור סביר. כזכור, הם משרתים בבסיסי צה"ל "רגילים", בסביבת עבודה לא חרדית. לכן ניתן לשער שאת הכישורים הרכים הם רכשו בתהליך ההסתגלות שלהם לסביבה חדשה (עבורם) זו.

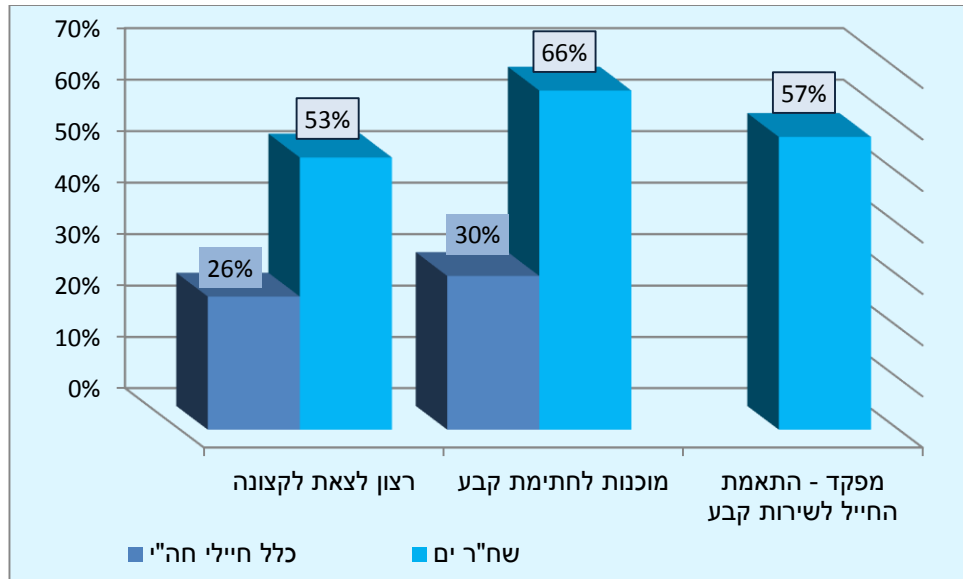
תמיכה מסויימת להשערה זו ניתן למצוא בסקר שערך צוות מחקר של ענף מדעי ההתנהגות (מד"ה) בחיל-הים בקרב חיילי שח"ר-ים. תוצאות סקר זה מעידות על השתלבות מוצלחת ביותר:

80% מחיילי שח"ר 'מרוצים' או 'מרוצים מאוד' מהשירות. 83% ימליצו לאחרים (חרדים) להתגייס לשח"ר-ים במידה רבה עד רבה מאוד. 100% (!) מחיילי שח"ר מרגישים מחויבות רבה או רבה מאוד לחיל הים. כל הנתונים הנ"ל מראים כי **החיילים החרדיים הסתגלו ברמה גבוהה ביותר** לסביבה הצבאית.

איור מס' 8 מציג נתונים לגבי הרצון של חיילי שח"ר לצאת לקבע/קצונה והתאמתם לתפקיד זה בעיני מפקדיהם. מדד זה מראה יותר טוב מכל מדד אחר את מידת ההשתלבות של אברכים חרדים במערכת צבאית.

איור 8: נכונות והתאמה לחתימת קבע ורצון ליציאה לקצונה

(אחוז המשיבים "במידה רבה עד רבה מאוד")

מקור: ענף מד"ה חה"י

מתוצאות המחקר ניתן להסיק, שחיילי שח"ר לא רק מרוצים ביותר בשירותם, הם גם נכס של ממש לחיל הים וכנראה גם זוכים להערכה רבה מצד מפקדיהם. במילים אחרות – **תכנית שח"ר מועילה ותורמת לא רק לחרדים** הלוקחים בה חלק; היא תורמת ומועילה גם לצה"ל.

נזכיר כי בקהילה החרדית הייתה, באופן מסורתי, רתיעה וחשש מפני חשיפת הצעירים לעולם החילוני. תוצאות הסקר מגלות כי גם כאן יש הפתעות: אצל 70% מהנשאלים, השירות בשורות חיל הים שיפר את הגישה הכללית כלפי השירות בצה"ל; תגובה דומה נמצאה אצל 50% ממשפחותיהם. 53% דיווחו כי הקהילה שלהם קיבלה את השירות שלהם בצה"ל במידה רבה עד רבה מאוד. חלק בלתי מבוטל מההצלחה נובע מכך שחיילי שח"ר שמרו על דתיותם. אחוז מסוים מהם אף חזר ללימודים מלאים בכולל בתום השירות. בשביל הקהילה החרדית יש בזה הוכחה ברורה: השירות בצה"ל איננו מדיח לדבר עבירה, הוא מאפשר פוטנציאל פרנסה לגיטימי.

בעיות

חיילי שח"ר מרגישים כי הצבא לא מנצל את היכולות שלהם.

מהמחקר של ענף מד"ה בח"י נובע כי רק 47% מחיילי שח"ר מרגישים כי הם ממצים את יכולתם בתפקיד. בדיקות מדגמיות שביצע מוסד נאמן מראות כי חלק מחיילי שח"ר מעוניינים בשירות אתגרי יותר וקרבי יותר, מחד גיסא, ובהרחבת אפשרויות לשירות קבע, מאידך.

בעיות בתהליך גיוס חיילים חרדים לתכניות שח"ר.

- כל אחת מההזרעות (ח"א, ח"י, אט"ל, פיקוד העורף) מגייסת חיילים חרדים בנפרד, בלי תאום או שיתוף פעולה.
- אין "קפיצות מדרגה" – צה"ל עדין לא הגיע לגרעין הקשה של האוכלוסייה החרדית.
- לציבור החרדי אין מספיק מידע על התכנית.

קיים חשש שתכניות שח"ר בצה"ל כולו כנראה לא תתפתחנה הרבה מעבר להיקפן הנוכחי.

- זאת מהסיבות הבאות:
- אפשרויות השיבוץ אוזלות.
- קיים קושי ליצור סביבה מתאימה, בעיקר נטולת נשים. בקרוב כל צירוף של חייל שח"ר למערך הטכנולוגי ידרוש ויתור על חיילת. צה"ל לא ימהר לעשות זאת.
- קושי למצוא מקצועות מתאימים. חיילי שח"ר מילאו משבצת מוגדרת של מקצועות תמיכה טכנולוגית להם יש מקבילים קרובים באזרחות. משבצת זאת כמעט מוצתה.

צה"ל אינו משדר מסר אחיד לחיילים חרדיים.

- גיוס חיילים חרדים התבסס על נוהל "השילוב הראוי" המסדיר דרכים לשמירת חופש הדת לחיילים דתיים בצה"ל ועל התחייבויותיו של מפקדים בכירים להבטיח לחיילי שח"ר סביבת שירות ללא בנות. בפועל, צה"ל התקשה לעמוד בהתחייבות זאת. כמו כן, לאחרונה, צה"ל קיבל מספר החלטות, הסותרות את נוהלי "השילוב הראוי" ופוגעות ברגשות הדתיים של חיילים חרדים.
- לאחרונה הגיע המשבר בין הפיקוד הצה"לי והרבנים החרדים לשיאו, כאשר הרב ראב"ד, הרב הראשי של חיל האוויר, מהמייסדים והמקדמים העיקריים של תכנית שח"ר, התפטר לאות מחאה על התנהלות צה"ל בנושא הבטחת חופש הדת לחיילים חרדים, בנושא שירת נשים ובנושאים אחרים. ההתפטרות (אף שמונתנה בהמשך) כבר גרמה לירידה במספר המתנדבים החרדים לתכניות שח"ר.

תכניות נוספות

צה"ל שם לו למטרה להציע פתרון לכל שכבות הגיל הרלוונטיות בציבור החרדי. במסגרת מטרה זאת מופעלות התכניות הבאות:

"שוחר טוב":

- הכשרה קדם-צבאית שמתנהלת בשיתוף פעולה בין צה"ל לרשתות הכשרה מקצועית.
- אוכלוסייה – נערים בגיל 15-17 שנפלטו ממערכת הלימודים החרדית. רובם מוגדרים כנוער בסיכון.
- הכשרה – לימודים טכנולוגיים, בבתי-ספר מקצועיים, שישולבו בלימודי קודש.
- השירות הצבאי אמור להתבצע בתפקידים טכנולוגיים במגוון חיילות.
- בשנה"ל תשע"א בתכנית זאת למדו מעל 500 נערים. ראה טבלה מס' 3.

טבלה 3 : מצאי תלמידים הלומדים במסגרת תכנית "שוחר טוב" (שנה"ל תשע"א)

מספר תלמידים	המפעיל	בית ספר
30	רשת עמל	צפת
47	רשת אורט	כפר זיתים
34	רשת עמל	מקס פיין
34	קרן ידידות טורונטו	נחלים
29	רשת עמל	אשדוד
21	רשת עמל	באר שבע
60	קרן ידידות טורונטו	טבריה - חה"א
160	רשת עמל	ירושלים
43	סטף ורטהיימר	עפולה
15	רשת עמל	חדרה
30	רשת עמל	נהריה
503		סה"כ

מקור: צה"ל

עתודה אקדמית חרדית:

תכנית לסטודנטים חרדים הלומדים במסלולים טכנולוגיים. תנאיה דומים לתכנית עתודה אקדמית רגילה. היום (שנ"ל תשע"ב) תכנית זאת כוללת כ- 100 סטודנטים (בעיקר במכון לב).

בעיות נוספות המקשות על שילובם של החיילים החרדים.

נכון להיום, קיים משבר אמון קשה בין הקהילה החרדית לצה"ל. המשבר הזה נובע משתי סיבות עיקריות:

- צה"ל אינו מצליח לשדר מסר עקבי ואחיד לחיילים חרדים. להלן כמה דוגמאות:
 - ראשי מערכת הביטחון מביעים בהזדמנויות רבות דאגה מצמצום היקף הגיוס לצה"ל - אך פרויקט הרחבת הגדוד "נצח יהודה" והפיכתו לחטיבה אינו מקבל גיבוי מהפיקוד הבכיר של צה"ל.
 - גורמי אכ"א המופקדים על תכניות שח"ר מבטיחים לחיילי שח"ר שירות בסביבה ללא בנות – ופורום מטכ"ל מחליט לחייב חיילים דתיים להאזין לשירת נשים. (יש לציין שנושא "שירת נשים" שמעסיק רבות את צה"ל – ואת התקשורת -- מקורו בכלל באוכלוסיית חיילים דתיים בני הציונות הדתית-לאומית, ללא כל קשר לחיילים החרדים בצה"ל).

• **צה"ל נפגע מהדרדרות היחסים הכללית בין החברה החילונית והחברה החרדית שחלה לאחרונה.**

הציבור החרדי נמצא בחודשים האחרונים במגננה מתמדת נגד מה שנתפס בעיניו ככפיה חילונית. הציבור רואה את עצמו כקורבן להסתה תקשורתית שמקבלת תמיכה רחבה בכלל החברה החילונית³⁶.

כך או כך, המשבר ביחסים בין החברה החילונית לחברה החרדית שחל בחודשים האחרונים העיב גם על המשך קיומן של התכניות הצה"ליות לשילוב חרדים. גם התפטרותו של הרב הראשי של חיל האוויר – הרב ראב"ד – תרמה להעצמת המשבר.

הרב ראב"ד היה ממייסדיה של תכנית שח"ר ותרם רבות להצלחתה ולכך שהתכנית התקבלה ע"י הציבור החרדי. התפטרותו חלה על רקע ניסיונות לכפות על החיילים חרדים נורמות התנהגות שלא התיישבו עם השקפתם הדתית – ניסיונות שעוגנו בהחלטות פורום מטכ"ל. לאור זאת, רבים בציבור החרדי ראו בהתפטרותו של הרב "שבירת כלים" ואות לסיום הקשר בין צה"ל לציבור החרדי³⁷.

הידרדרות היחסים בין חילוניים לחרדים החמירה עוד יותר לאור הדיון על ביטול חוק טל שהתנהל הן בתקשורת והן במערכת הפוליטית והסתיים בפסיקת בג"ץ מ-21.02.2012, שהחליטה על ביטולו של החוק. המצב החדש שנוצר מחייב הערכות חדשה שתאפשר, מחד, המשך התהליך שהחל עם הפעלת חוק טל ומאידך, שיפור והאצה של שילוב החרדים בשירות הצבאי ובתעסוקה.

שירות אזרחי – לאומי (שא"ל)

נתונים כלליים:

נכון ל-31.12.2011 -- כ- 1,700 חרדים מתנדבים במגוון מסלולים.

- שירות של שנה (40 שעות שבועיות), או של שנתיים (20 שעות שבועיות).
- אוכלוסייה – אברכים שיצאו לישנת הכרעה. ייצוג של רוב הקהילות החרדיות. 96.7% – נשואים.
- תנאי שירות – שירות במגוון מוסדות. הרוב משרת כמדריכים במוסדות חינוך מיוחד, בעיקר בתוך הקהילה.
- הכנה לתעסוקה – עד היום כמעט ולא בוצעה. לאחרונה התקבלה החלטה על שילוב הכשרה מקצועית והכשרה בסיסית במסגרת השירות האזרחי-לאומי.

נתוני תעסוקה:

שיעור המועסקים בקרב בוגרי שא"ל עומד על 53% - 49% (לפי מחקרים שונים)³⁸ – גבוה מהשיעור הממוצע בקרב גברים חרדים, העומד על 41.5%. קשה לקבוע האם ההבדל נובע מתרומתו של השא"ל או ממאפיינים מיוחדים של המתנדבים.

³⁶ ראה למשל: "מדינת הסתה" – אתר "בחדרי חרדים" <http://www.bhol.co.il/Article.aspx?id=37236> או קו חם לנפגעי תקיפה על רקע דתי במדור "אינתיפאדה חילונית" באתר "כיכר השבת" (<http://www.kikarhashabat.co.il/hotline.php>) ודיווחים על פעילותו באתר.

³⁷ ראה למשל: "חייל חרדי בשח"ר": צה"ל בגד בכולנו לא נתגייס יותר", באתר www.srugim.co.il ובאתרים אחרים.

³⁸ מלחי אסף, "מתנדבים חרדים בשירות אזרחי-לאומי, מאפייני השירות ופרופיל תעסוקתי של המתנדבים", מינהל מחקר וכלכלה, משרד התמ"ת, 2011 וגם שליט יהונתן, זטקובצקי איליה " השתלבותם של בוגרי שירות אזרחי-לאומי בשוק העבודה" מוסד שמואל נאמן, לקט מאמרים בנושא " שירות צבאי ו/או אזרחי ככלי לשילוב האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה", אוקטובר 2011.

רקע כללי

שירות אזרחי-לאומי קיים בכ-40 מדינות בעולם והוא מהווה דרך מקובלת עבור צעירים ובני נוער רבים לתרום לקהילה ולחברה. באופן טבעי, במדינות בעלות אוכלוסייה הטרוגנית שירות אזרחי תורם גם לשילוב קבוצות מיעוטים או קהילות מובדלות, במרקם החברתי הכללי.

לאורך שנים, השירות הלאומי בישראל היה מיועד כמעט אך ורק לבנות מהציבור הדתי-לאומי. בשנת 2000 המליצה 'ועדת טל' על שירות לאומי כעל אלטרנטיבה לגיוס לצה"ל ובשנת 2002 הפכו המלצותיה ל"חוק טל". ואולם, רק ב-2007 הוחלט להקים **מנהלת שירות אזרחי-לאומי** במשרד ראש הממשלה. בשנת 2008 הוקמה **עמותת "ערבים"** כגוף הפועל במיקור חוץ עבור המנהלת בכל הנוגע לגיוס, ליווי והכשרת המתנדבים החרדים.

מייסדה של מנהלת השא"ל והמנכ"ל הראשון שלה, **ד"ר ראובן גל**, עשה מאמצים רבים כדי להרחיב את מסגרת השירות ולכלול בה גם מסלולים שיתאמו לצורכי האוכלוסייה החרדית. בעקבות כך החל למעשה גיוס הנוער החרדי שהלך ועלה עם הזמן (ראה איור 9).

איור 9: מתנדבי שא"ל חרדים (מספר בפועל מול תחזיות)

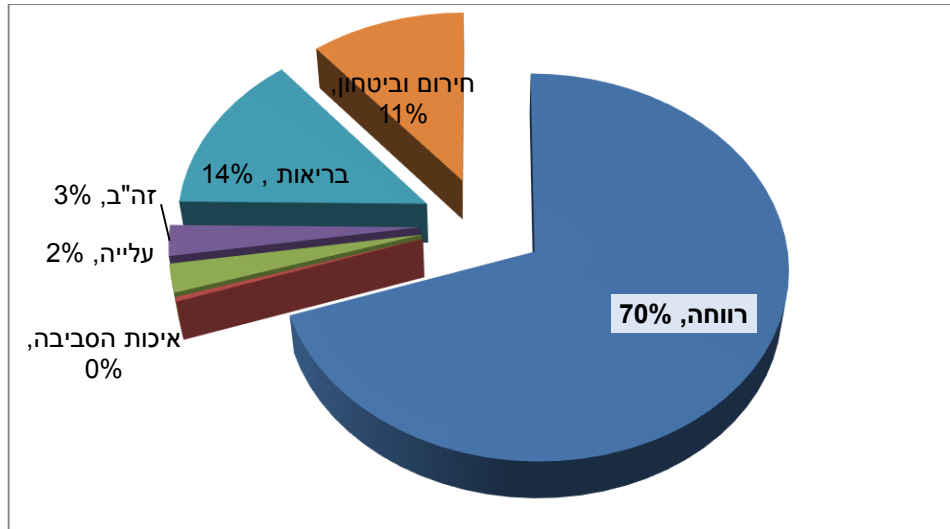
מקור: מנהלת שירות אזרחי-לאומי

חשוב לשים לב להאטה בקצב גידול במספר מתנדבי שא"ל בין שנת 2010 ל-2011. התופעה הזאת החלה באמצע 2010, אחרי החלטת הממשלה לפטור כ-11,500 חרדים נשואים בגילאים 28 ומעלה מחובת שירות צבאי/אזרחי כדי לקדם את שילובם בשוק התעסוקה. קשה לראות את ההשפעה החיובית של התכנית הזאת על כניסת החרדים לשוק העבודה, אך הגיוס לשירות האזרחי הולך ומצטמצם מאז.

מאפייני השירות

כפי שמפורט **בטבלה 2**, לשירות האזרחי מפנים את הגברים החרדים בני 22-27, כאשר בני 22-26 ללא ילדים מופנים רק למסלולי חירום וביטחון אזרחי והשאר יכולים לבחור בין מגוון של תפקידים אחרים. בפועל רק לכ- 6% מהמתנדבים לשא"ל אין ילדים ובין הנשואים עם ילדים רק כ- 5% מגיעים למסלול ביטחוני (נתונים נכונים לינואר 2011).

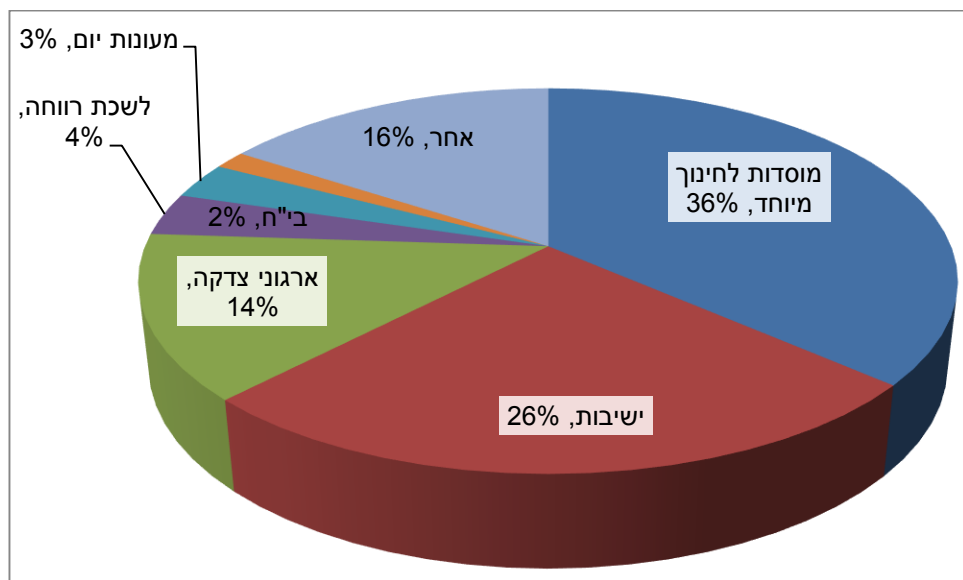
איור 10: התפלגות המתנדבים החרדים לפי תחומי התנדבות

מקור: מנהלת שירות אזרחי-לאומי (נתונים לינואר 2011)
 הערה: זה"ב – תכנית "זהירות בדרכים" בהפעלת "אור ירוק". בתכנית זאת הועסקו מתנדבים בודדים

כפי שאפשר לראות באיור 10, עיקר הפעילות של המתנדבים החרדים נמצאת בתחום הרווחה, בה מועסקים כ- 70% מהם. פעילות זאת מתבצעת בשלושה מוקדים עיקריים – במוסדות לחינוך מיוחד, בישיבות (כולל ישיבות נושרים) ובארגוני צדקה (ראה איור 11).

איור 11: התפלגות המתנדבים המשרתים בתחום הרווחה, לפי מקום התנדבות

מקור: אסף מלחי, "מתנדבים חרדים בשירות אזרחי-לאומי"

הרוב המוחלט של המתנדבים (73%) מועסקים כמדריכים וחונכים. רק אחוז אחד מהם עושה את שירותו במקצועות תמיכה טכנית ומיחשוב³⁹.

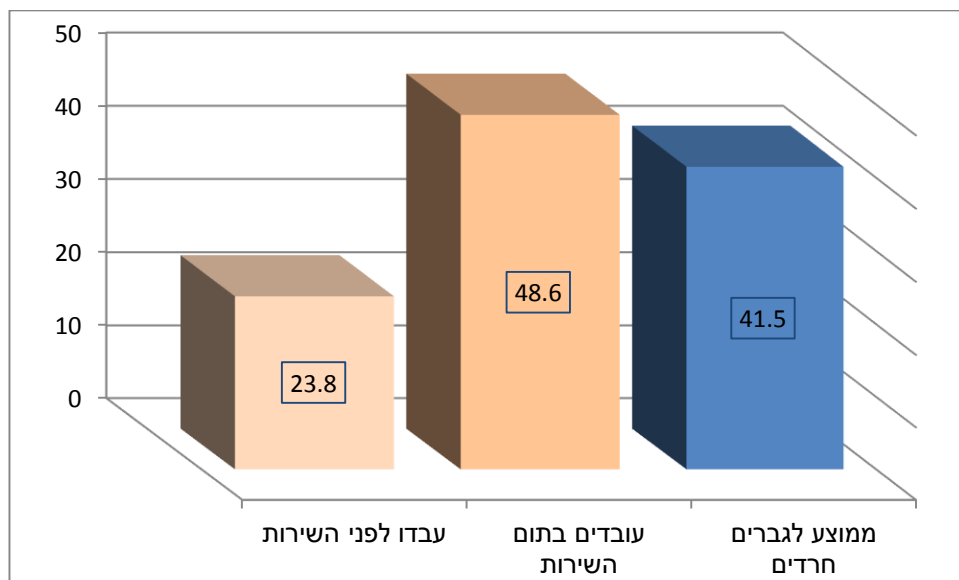
במקרים רבים העבודה הזאת אינה חדשה לצעירים חרדים שמגיעים לשא"ל. 53.4% מהם נהגו להתנדב גם בעבר (11.5 שעות בשבוע בממוצע) ועשו זאת בעיקר בארגוני חסד ובמוסדות חינוך. 17.1% מהם, תוך כדי תקופת השירות האזרחי, המשיכו להתנדב באותם מוסדות בהם התנדבו לפני השירות⁴⁰. בכלל, 57% מהמתנדבים עושים את השירות בעמותות "פנים קהילתיות"⁴¹.

באופן כללי, ניתן לסכם, שבמסגרת השירות האזרחי בצורתו הנוכחית, חלק ניכר מהמתנדבים אינו זוכה לחשיפה לסביבה שונה או לניסיון חדש ואינו רוכש כישורים חדשים.

מאפייני תעסוקה

השירות האזרחי הוצע כדרך אלטרנטיבית לשירות צבאי לצעירים חרדים שרוצים לצאת ממסגרת "תורתו אומנותו". במקביל, מקימי מנהלת השא"ל ראו בו גם דרך לתת למתנדבים כישורים מקצועיים וכישורים רכים ובכך לשפר את הסיכויים של המתנדבים להשתלב בעתיד העבודה. מעקב אחר בוגרי השירות האזרחי מצביע על כך שמטרה זו הושגה באופן חלקי בלבד.

איור 12: שיעור המועסקים בקרב בוגרי שא"ל

מקור: "מתנדבים חרדים בשירות אזרחי-לאומי, תמיר (2011)

גם המחקר שנעשה במוסד שמואל נאמן על בסיס נתונים שהועברו מעמותת "ערבים"⁴² מגלה שיעור תעסוקה דומה בקרב בוגרי שא"ל (53.5% אחרי 3 חודשים מיום השחרור). עם זאת מוקדם להסיק מכך כי קיים קשר סיבתי בין השירות האזרחי להצלחה בכניסה לשוק העבודה. סביר מאוד, כי אוכלוסיית הצעירים החרדים שפונה לשא"ל כבר מעוניינת מלכתחילה להשתלב במעגל התעסוקה. השאלה, האם השירות מסייע להם בכך דורשת מחקר רחב יותר. ההבדל בעניין זה בין שיעור התעסוקה הגבוה של החרדים בוגרי צה"ל לאלו מבין בוגרי שא"ל מצביע במידה רבה על תשובה אפשרית אחת.

³⁹ "מתנדבים חרדים בשירות אזרחי-לאומי"

⁴⁰ שם

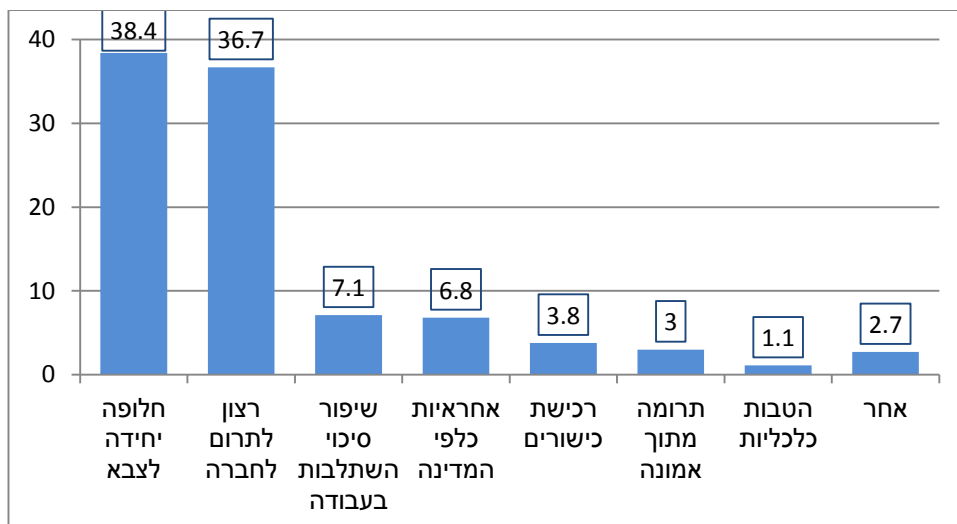
⁴¹ נתוני מנהלת השירות האזרחי-לאומי, ינואר 2011. צוות "שילוב חרדים" מודה למר יחיאל אמויאל ולמר

יהונתן שליט שהעבירו את הנתונים

⁴² שליט יהונתן, זטקובצקי איליה "השתלבותם של בוגרי שירות אזרחי-לאומי בשוק העבודה"

איור מס' 13 מציג את השיקולים העיקריים שהניעו את הצעירים החרדים להצטרף לשא"ל. כפי שניתן לראות, המניע המוביל הוא אכן רצון לצאת ממסגרת "תורתו אומנותו" שלא דרך השירות הצבאי. בכלל, **המניע התעסוקתי** הינו החזק ביותר – 49.3% מהתשובות התייחסו להיבטים שונים של תרומת שא"ל לכניסתם לשוק העבודה (שיפור סיכוי השתלבות בעבודה, רכישת כישורים).

איור 13: המניע העיקרי להצטרף לשירות האזרחי

מקור: "מתנדבים חרדים בשירות אזרחי-לאומי"

עוד נקודה מעניינת – למרות שכמעט מחצית מהנשאלים פנו לשא"ל כדי להצטרף לשוק העבודה, רק כ-10% מכלל המתנדבים ציפו שההתנדבות תעניק להם כישורים כלשהם שיכולים לשפר את סיכוייהם להשתלב בעבודה.

הנתונים שבידינו לא מאפשרים לקבוע בצורה חד-משמעית, **האם השירות האזרחי משפיע על דפוסי התעסוקה של המתנדבים**:

מחד גיסא, אסף מלחי (2011), בדק דפוסי תעסוקה של מתנדבי שא"ל. הוא מצא הבדלים בולטים בתחומים בהם הם עבדו לפני ואחרי השירות (ראה טבלה)

טבלה 4: דפוסי תעסוקה של מתנדבי השירות האזרחי לפני ואחרי השירות

תחומי עבודה	לפני	אחרי
תעשייה	5.5%	16.0%
פיננסי-מנהלי	11.6%	16.9%
מנהל ציבורי, קהילתי, חינוך	67.7%	44.9%

מקור: אסף מלחי, 2011

מאידך גיסא, השוואת דפוסי תעסוקה של בוגרי שא"ל ושל כלל החרדים המועסקים דרך סניפי **מפתח**⁴³ מראים כי קיים דמיון רב בינם. בטבלה ניתן לראות גם את הזהות בתחומים המועדפים וגם דמיון בשיעור העסקה בתחומים אלה.

טבלה 5: תחומי התעסוקה המועדפים של מתנדבי השירות האזרחי ושל מועסקים דרך מפתח

תחום	שא"ל	מפתח
חינוך	28.6%	23.5%
מנהל ציבורי, שירותים קהילתיים, בריאות, רווחה	21.1%	21.1%
שירותים עסקיים, פיננסיים, תקשורת	18.6%	21.5%

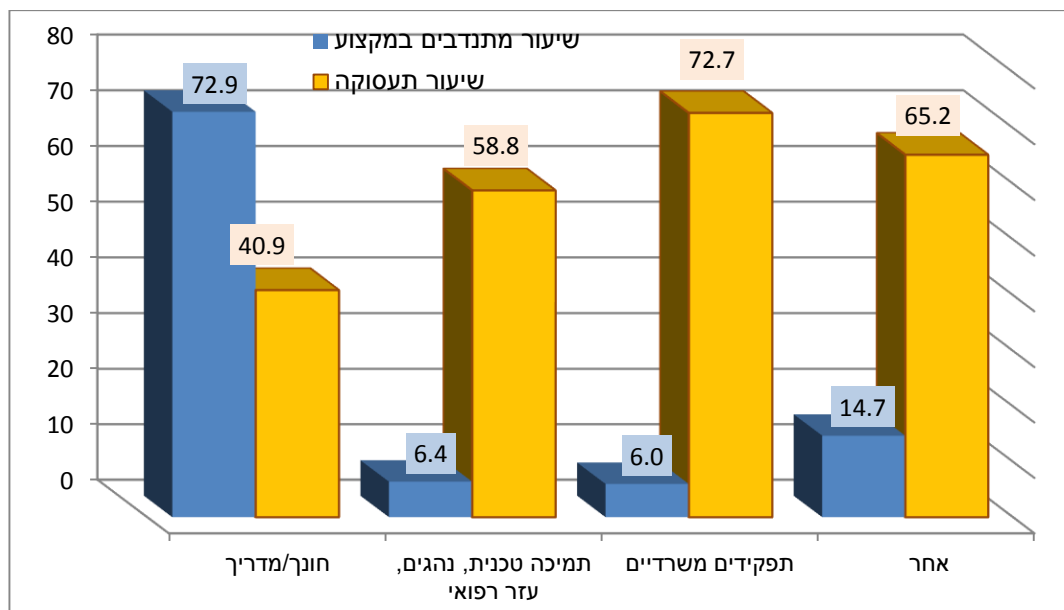
מקורות: מפתח, דו"ח 3: שליט, זטקובצקי (2011)

⁴³ מפתח – מרכז פיתוח תעסוקה חרדית – עמותת העוסקת בהשמת האוכלוסייה החרדית.

כפי שניתן לראות, הנתונים בטבלה דומים לאלה שמציג מלחי. גם שיעור בוגרי שא"ל המועסקים בתעשייה שמציג מלחי דומה לזה שמופיע בדו"ח של מפתח (12%)⁴⁴. המסקנה המתבקשת, אפוא, היא כי **השירות האזרחי, כנראה, אינו מעניק למתנדבים כישורים מיוחדים וכי השינוי העיקרי בדפוסי התעסוקה שלהם נובע משינוי סטטוס עבודה לא-רשמית ("עבודה בשחור") למעמד רשמי.**

איור 14 מאפשר לנו לאתר את אחת הסיבות הבולטות לכך. כפי שניתן לראות, רוב המתנדבים מופנים לתפקידים שאינם חושפים אותם לניסיון תעסוקתי חדש ואינם תורמים להשתלבותם בשוק העבודה לאחר השירות. לעומת זאת, תפקידים בעלי פוטנציאל תעסוקתי גבוה כמעט לא מאוישים ע"י מתנדבי שא"ל. כך למשל, קטגוריית התעסוקה הגבוהה ביותר בקרב בוגרי השא"ל היא 'תפקידים משרדיים', אך רק 6% מהם שובצו לתפקידים כאלו בתקופת שירותם בשא"ל.

איור 14: השוואה בין תפקיד בעת שירות ובין תחומי התעסוקה של הבוגרים

מקור: אסף מלחי, "מתנדבים חרדים בשירות אזרחי-לאומי"

לסיכום: נכון להיום, השירות האזרחי אינו מממש את הפוטנציאל התעסוקתי הטמון בו.

במסגרת השירות האזרחי המתנדבים החרדים אינם מקבלים הכשרה מספקת ואינם נחשפים דיים לעולם התעסוקה הכללי.

יש לציין שמנהלת השירות האזרחי-לאומי עושה מאמצים רבים כדי לשנות את המצב. עפ"י חוק השירות האזרחי-לאומי (הנמצא בימים אלו בהליכי אישור בכנסת), יש להעניק למתנדבים הכשרה מקצועית כחלק בלתי נפרד מתקופת שירותם.

כמו כן, מנהלת השא"ל הגדירה שילובם של המתנדבים במסגרות המאפשרות רכישת כישורים רכים כאחד היעדים שלה. לפי המלצות הצוות הבין-משרדי שהפכו גם להחלטת הממשלה מס' 3564, ב-2015 כ-30% מהמתנדבים יצטרפו למסלולי חירום ובטחון ובסה"כ כ-80% מהמתנדבים יבצעו את השירות במסגרות החוץ-קהילתיות⁴⁵. כבר בסוף 2011 רק כ-57% מהמתנדבים חרדים שירתו בתוך הקהילה שלהם⁴⁶.

⁴⁴ 23. סופר-פורמן חגית "מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים (מ 9 ת ח) - המעסיקים שהשתמשו בשירותי התכנית: מאפיינים, נתוני העסקת חרדים, השימוש בשירותי התכנית ושביעות הרצון משירותים אלו", דו"ח מס' 3, עמ' 10, משרד התמ"ת, 2009

⁴⁵ ראה החלטה "הרחבת מערך השירות האזרחי-לאומי של מתנדבים חרדים ובני מיעוטים" מ-31.07.2011

⁴⁶ עפ"י הנתונים שהוצגו ע"י מר שר שלום ג'רבי בישיבת ועדת חוץ וביטחון של הכנסת ב-24.01.12

מסגרת חוקתית

רוב האפשרויות המפורטות מעלה נפתחו לציבור החרדי כתוצאה ישירה מיחוק טל' או כהמשך לתהליכים שהוא החל. רוב ההלצחות הקשורות בשילוב החרדים בשירות הצבאי/האזרחי ניתן לזכוף, אפוא, לזכותו של החוק הזה.

עם זאת, כפי שעולה מהניתוח הנ"ל, המערכת הנוכחית רחוקה מלהיות מושלמת. אמנם ביטול יחוק טל⁴⁷ היה צעד נחפו ולא אחראי, אך ניתן לנצל את טווח הזמן שנותר עד אוגוסט 2012 בכדי לבנות מסגרת חלופית.

עקרונות למסגרת זאת יצוינו בפרק הסיכום.

סיכום

כדי להתגבר על הבעיות שעולות מניתוח הנתונים בנושאי **השירות הצבאי והאזרחי** יש צורך בהקמת מערכת שתהיה בעלת המאפיינים הבאים:

- מותאמת לגיוס של כל מספר אפשרי של חיילים.
- נותנת מענה למגוון הציבורים המרכיבים את האוכלוסייה החרדית.
- פועלת בתיאום מלא בין כל השותפים (צה"ל, האגף הביטחוני-חברתי במשהב"ט ומנהלת השירות האזרחי-לאומי במשרד המדע והטכנולוגיה).

כדי להקים מערכת כזאת אנו ממליצים על הצעדים הבאים:

- **להגדיר באופן ברור את מערכת הכללים לשירות חרדים בצה"ל/שא"ל** – כגון שירות בסביבה ללא בנות, הספקת אוכל בכשרות מהודרת, לימודי קודש וכד'. יש לציין, כי חלק ניכר מהכללים האלה קיים גם עכשיו, אך אין להם מעמד מחייב ולכן הם נתונים לשינויים בהתאם לשיקולים שונים, מה שפוגע באמינות הצה"ל. אי לכך יש לדאוג שיתקיימו כללים הבאים
 - מערכת הכללים תקבל מעמד מחייב.
 - מערכת הכללים תפורסם ותובא לידיעת כלל קציני צה"ל וכלל המתגייסים החרדים.
 - יוגדר גוף האחראי על מעקב אחרי קיום מערכת הכללים האלה (ראה בהמשך).

- **להרחיב מערכת גיוס לצעירים חרדים בגיל 18 המעוניינים בכך.**

הארועים של החודשים האחרונים לא פגעו בקונסנזוס סביב אפשרויות הגיוס לציבור הזה. לכן הרחבת מערכת גיוס של פלח זה של האוכלוסייה הינה האופציה המועדפת בטווח הקצר. גיוס מוגבר של חרדים במסלול זה יהווה סימן ברור לציבור הכללי כי ישנה נכונות בקרב החרדים להצטרף לצה"ל ולתרום לשיפור היחסים עם הציבור החרדי. אנו ממליצים על הצעדים במספר כיוונים:

- הרחבת גיוס למסלולים קרביים. קיימות כמה אפשרויות –
 - הפיכת גדוד "נצח יהודה" לחטיבה.
 - הקמת הקמת מספר גדודים חרדים נוספים.
 - הקמת מסלולים שילוביים (למשל, פלוגה בתוך גדוד) לא רק בחי"ר אלא גם בחילות אחרים.

⁴⁷ כאמור, ההחלטה על ביטול 'חוק טל' נפלה בסמוך לחתימת דו"ח זה.

הבחירה בין האפשרויות תלויה בצרכים אופרטיביים של צה"ל, אך יש לציין שהאופציה האחרונה (מסלול שילובי) מאפשר גמישות גדולה יותר והתאמה טובה יותר לשינויים בהיקף הגיוס לאורך השנים. בכל מקרה, חשוב להתחיל בהליכים לקראת הרחבת גיוס כבר בטווח הקצר.

○ **הרחבת מסלולי שירות לחרדים צעירים שמעוניינים להתגייס אך אינם בעלי כושר קרבי(ולפיכך מנועים מלהצטרף לינצח יהודה).**

צה"ל פתח בשנת 2011 מסלולי 'נצח' בחילות הטכנולוגיים (ח"א, ח"י וחיל חימוש), לשירות של שלוש שנים, עם הכשרה טכנולוגית ורכישת נסיון מעשי. אלו הם מסלולים עתירי סיכוי עבור אלפי בני נוער חרדי שאינם מתמידים בלימודי הישיבה, אך גם חוששים, או אינם מתאימים רפואית, לשירות קרבי. המסלולים הטכנולוגיים האלו, במידה וייבנו בזהירות ותוך התחשבות בצרכי החרדים, עשויים להתפתח לערוצי גיוס חשובים לאוכלוסיה החרדית.

○ **הקמת מסלול של ישיבה שילובית – מסלול המאפשר שירות צבאי במקביל ללימודי קודש.**

● **לבנות מערכת מותאמת לגיוס חרדים בהיקפים גדולים יותר.**

○ **להקים בתוך צה"ל (במסגרת אכ"א) גוף מיוחד, במתכונת של מפקדת קצין חיל ראשי (אם כי לא בהיקף גדול) שיהיה אחראי על התיאום, הפיקוח והיתורה' בכל הנוגע לגיוס ולתנאי שירות של החרדים בכלל צה"ל. המודל של מפקדת קצינת חן ראשית, שהיה נכון לזמנו, הוא נכון בזמן הזה לנושא החרדים.**

○ **לבנות מערכת גיוס וקליטה אחודה לצה"ל וש"ל.**

▪ כלל האברכים והחרדים שבחרו ב"שנת הכרעה" יוזמנו למקום מרכזי (בקו"ס/מיטב?!) לצורך סדנת הכנה (Orientation), שתכלול הספקת מידע לגבי מגוון תכניות לשירות חרדים והענקת מושגים והתנסות ראשונית בהוויה הצבאית, ותספק מידע לגבי תחומי השירות האפשריים הן בצה"ל והן בשא"ל, וכן אוריינטציה כללית לגבי אפשרויות תעסוקה לאחר תקופת השירות.

▪ **החלוקה למסלולים תבוצע אחרי תקופת הכנה ראשונית משותפת לכולם.**

● **להמשיך בשדרוג השא"ל:**

○ לדאוג שהתפקידים בעלי חשיבות לכלל החברה יתפסו בו מקום מרכזי.

○ להרחיב מערכת להכשרה המקצועית.

● **לחדש ולהרחיב הדו-שיח עם הציבור החרדי.**

● **לממן מוסדות חינוך לפי תכנית "זבולון ויששכר"⁴⁸**

גובה התמיכות בישיבה יהיה פונקציה של מספר המתגייסים מתוכה: ישיבה גבוהה (או 'כוללי') תקבל תיגמול נוסף עבור כל בוגר שלה שהתגייס לצה"ל או לשא"ל (מומלץ להרחיב תכנית זאת לכל מוסדות לימוד, לאו דוקא חרדים).

⁴⁸לפי המסורת היהודית זבולון עסק במסחר ופרנס את יששכר אשר עסק בתורה. לכן זבולון זכה בכבוד וצוין לפני יששכר שהיה בכור ממנו. ראה, למשל, " הרי זבולון קדם ליששכר שכן מייחסן "יששכר זבולון", ולמה כן? אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה, וזבולון בא ומאכילו לפיכך קדמו עליו..." (בראשית רבה פרשה צט ד"ה ט)

ריכוז המלצות

הפרק הזה מהווה סיכום תמציתי של כלל ההמלצות שמופיעות בפרקים שונים של הדו"ח. בסוגריים מופיע תת-פרק הכולל מידע מפורט יותר אודות הרקע לכל המלצה והמלצה.

בתחום המדיניות (פרק א'):

1. להקים גוף-על, מנהלת או רשות, שיהיה אחראי לתיאום בין כל הגופי הממשלה והארגונים האזרחיים המעורבים בפעילות לשילוב חרדים במשק הישראלי. (ראה תת-פרק "כללי", עמ' 7-9)
2. להפעיל תכנית ואוצ'רים לעידוד שילוב החרדים בשוק העבודה (ראה תת-פרק "שימוש בואוצ'רים", עמ' 9-11)

בתחום החינוך/הכשרה (פרק ב'):

3. להכין תכנית ללימודי חשבון מותאמת למערכת חינוך יסודית חרדית (תלמוד תורה).
4. לקדם מעמד מורה למקצועות חול למערכת חינוך יסודית חרדית (תלמוד תורה) (ראה תת-פרק "מקצועות אמ"מ – תלמוד תורה", עמ' 14-15).
5. לעודד פעילותם של גופים שמלמדים אנגלית, מתמטיקה ומחשבים (אמ"מ) לציבור החרדי מחוץ למסגרת חינוך חרדית – בכל שכבות הגיל. לאפשר להם להעניק לבוגריהם תעודות מוכרות.
6. לעודד פעילותם של גופים שייבאו חומר לימודי ואומנותי באנגלית (ראה תת-פרקים "מקצועות אמ"מ – ישיבה קטנה, גבוהה, כולל", עמ' 15-16).
7. להרחיב אפשרויות של לימודים טכנולוגיים במסגרת חינוך חרדי לנוער "נושר" או "טרום נושר". לקידום מטרה זאת יש לפעול בשני מישורים
 - להקים מערכת שירותי אבחנה וייעוץ במערכות החינוך החרדיות שתזהה את הנושרים הפוטנציאליים בשלב מוקדם (סוף תלמוד תורה, תחילת ישיבה קטנה)
 - להרחיב רשת ישיבות טכנולוגיותאו
- להקים רשת מרכזים טכנולוגיים לתלמידי ישיבה – מחוץ למסגרת ישיבתית (ראה תת-פרק "ישיבות נושרים", עמ' 16-18)
8. לקדם הקמת קמפוסים חרדים באוניברסיטאות הקיימות. (ראה תת-פרק "הכשרה אקדמית", עמ' 18-22)
9. לבצע תכנית לצמצום נשירה ממכינות קדם אקדמיות. לצורך זה יש לנקות צעדים בשלושה כיוונים עיקריים
 - שיפור באיכות המכינות
 - מימון מוגבר לסטודנטים חרדים בעלי משפחות ומועטי יכולת
10. בניית מעטפת חברתית לסטודנט חרדי (ראה תת-פרק "צעדים לצמצום נשירה", עמ' 22)
11. לעודד שימוש בכלים מיוחדים לקבלת הכשרה מקצועית/לימודי אמ"מ
 - למידה מרחוק
 - בגרורות אקסטרניות (ראה תת-פרק "כלים מיוחדים", עמ' 23)

בתחום התעסוקה (פרק ג'):

12. לעודד פרויקטים בקרב מעסיקים/מנהלי כ"א לעידוד העסקת חרדים – כינוסים, סדנאות, הדרכה אישית.
13. לעודד פרויקט פרסומי שיעסוק ב"שיווק" סיפורי הצלחה (בתעסוקה, בהכשרה, בלימודים גבוהים, בשירות אזרחי וכד') של נציגי הקהילות החרדיות. (ראה תת-פרק "פעילות בקרב המעסיקים החילוניים", עמ' 24)

14. לקדם שילוב העובדים החרדים בנציבות שירות המדינה ולהתאים תנאי קבלה כך שיאפשרו לציבור חרדי להגיש את המועמדות. לצורך כך יש לבצע צעדים הבאים:
- לבנות מערכת המשקללת תעודה, ותק ועמידה במבחנים – בדומה למערכת שקיימת לגבי תעודות שניתנו בחו"ל. ניתן גם להתנאות השארות בעבודה בעמידה במבחנים נוספים.
 - לבצע דיון מחודש לגבי הסטטוס של התעודות המוענקות ע"י מוסדות החינוך החרדי לבנות.
 - להכיר בשנות הלימוד במוסדות החינוך התורני לצורך הגשת מועמדות לתפקידים בהם אחד הקריטריונים הוא מספר שנות לימוד.
 - לבדוק באיזה תחומים ניתן להכיר בתעודות שמעניקים מוסדות החינוך התורני. (ראה תת-פרק "עידוד שילוב החרדים בשירות המדינה", עמ' 25-26)

בתחום השירות הצבאי/האזרחי (פרק ד')

15. להגדיר באופן ברור את מערכת הכללים לשירות חרדים בצה"ל/שא"ל.
16. להרחיב מערכת גיוס לצעירים חרדים בגיל 18 המעוניינים בכך.
17. לבנות מערכת מותאמת לגיוס חרדים בהיקפים גדולים יותר.
18. להמשיך בשדרוג השא"ל.
19. לחדש ולהרחיב הדו-שיח עם הציבור החרדי.
20. לממן מוסדות חינוך לפי תכנית "זבולון ויששכר"

המלצות לפי גיל

הסיכום להלן מציע מעין "תרשים זרימה" המצביע על הצעדים השונים שיש לנקוט בהם, או להרחיבם ולהעמיקם, בקבוצות הגיל השונות בקרב הציבור החרדי.

בתקופת הלימודים (בנים/גברים בלבד)

גיל 4 – 14 (תלמוד תורה)

1. שיפור רמת המורים למתמטיקה בתלמודי תורה.
2. הכנת תכנית לימוד למתמטיקה המותאמת לתלמודי תורה.
3. עידוד פעילותם של גופים חיצוניים שעוסקים בלימודי אנגלית.

גיל 14 – 18 (ישיבה קטנה)

4. עידוד פעילותם של גופים חיצוניים שעוסקים בלימודי אמ"מ.
5. הקמת רשת מרכזי לימוד טכנולוגיים/מקצועיים לנוער שאינו צפוי להצליח בלימודי קודש --
 - 5.1. במסגרת ישיבות מיוחדות
 - 5.2. במסגרת מרכזים חיצוניים שישרתו תלמידים ממספר ישיבות

בכל המוסדות האלה תישמר לתלמידי הישיבות האפשרות לעבור למסלול של לימודי קודש בלבד. לא ינקטו שום צעדים שיפגעו בישיבות המתרכזות בלימודי קודש בלבד והמדינה לא תגדיר לישיבות את תכנית הלימוד בתחום לימודי הקודש.

גיל 18 – 22 (ישיבה גבוהה)

6. עידוד פעילותם של גופים חיצוניים שעוסקים בלימודי אמ"מ.
 7. הרחבת אפשרויות גיוס לצה"ל ובחירה באחד המסלולים הקרביים.
- בתום השירות הצבאי הצעיר יוכל להצטרף לשוק העבודה (ראה בהמשך) או לחזור ללימודי קודש.

גיל 22 – ומעלה (שנת הכרעה ותקופה אחריה)

8. שיפור אפשרות הצטרפות לצה"ל או שא"ל:
 - 8.1. הקמת מערכת קליטה אחידה לצה"ל ולשא"ל:
 - 8.1.1. "סדנת הכנה"
 - 8.1.2. הקמת גוף אחיד שיטפל בכל ההיבטים של גיוס חרדים.
 - 8.2. הרחבת מגוון מסלולים בצה"ל המותאמים לחרדים.
 - 8.3. שיפור הכשרה מקצועית בשא"ל וצמצום אפשרויות לשירות בתוך הקהילה.
9. שימוש בתכנית "זבולון ויששכר" למימון מוסדות לימוד לחלופין, אפשרות לחזור ללימודי קודש.

כניסה לשוק העבודה

עידוד הכשרה אקדמית ומקצועית.

התאמת המערכת האקדמית לחרדים

10. החלפת תעודת בגרות במבחני כניסה – יעודד לימודי אמ"מ מחוץ למסגרת הכולל/ישיבה.
11. הקמת תכנית אחידה/שווה למכינות קדם-אקדמיות; לחילופין -- מכינה כלל-ארצית.
12. עידוד קמפוסים חרדיים לצד האוניברסיטאות הרגילות.

פיתוח כלים מיוחדים המותאמים לאופי הציבור החרדי

13. למידה מרחוק.
14. בגרויות אקסטרניות.

עידוד העסקת חרדים

15. עידוד שילוב החרדים בשירות המדינה.
16. ואוצרים.

הפצת מידע

17. הפצת מידע בקרב האוכלוסייה החרדית על תכניות המאפשרות השכלה כללית והכשרה מקצועית.
18. הפצת מידע בקרב האוכלוסייה החרדית על תכניות שירות צבאי ואזרחי וההטבות הנלוות אליהן.
19. הפצת מידע על "סיפורי ההצלחה" בקרב הציבור החרדי.
20. פעילות בקרב המעסיקים החילוניים:
 - 20.1. "מדריך למעסיק".
 - 20.2. ימי עיון, סדנאות

*

*

*

נספח א' – מוסדות אקדמיים חרדים
(הנתונים לשנת הלימודים תשע"ב – 2011/2012)

מוסדות "פלטפורמה"

מכללה חרדית בני ברק (מבח"ר) - כ- 500 גברים, כ- 400 נשים
המסלולים המוצעים:

תואר ראשון:

- נשים: ריפוי בעיסוק, עבודה סוציאלית, סיעוד, הפרעות בתקשורת
 - גברים: עבודה סוציאלית, כלכלה ולוגיסטיקה, מדעי המחשב, כלכלה וסוציולוגיה, גאודזיה
- תואר שני:
- נשים: יעוץ חינוכי, עבודה סוציאלית, טיפול באמנות, סיעוד
 - גברים: יעוץ חינוכי, עבודה סוציאלית, מנהל עסקים

המכללה החרדית ירושלים - כ- 800 גברים, כ- 400 נשים

תואר ראשון:

- נשים: עבודה סוציאלית, הפרעות בתקשורת, מדעי החברה
 - גברים: מדעי המחשב, כלכלה ולוגיסטיקה, עבודה סוציאלית
- תואר שני:
- נשים: יעוץ חינוכי
 - גברים: יעוץ חינוכי

מוסדות עצמאיים

בית הספר הגבוה לטכנולוגיה (בג"ט) - כ- 300 גברים, כ- 1100 נשים
המסלולים המוצעים:

תואר ראשון:

- נשים: (מכון לוסטיק, מכון טל) הנדסת תוכנה, מדעי המחשב, חשבונאות ומערכות מידע, ניהול ושיווק טכנולוגיה
 - גברים: (מכון לב, מכון נוה): אלקטרוניקה, הנדסת תוכנה, הנדסת תעו"נ, הנדסת תקשורת, חשבונאות ומערכות מידע, מדעי המחשב, ניהול ושיווק טכנולוגיה, פיזיקה - אלקטרו-אופטיקה, פיזיקה - הנדסה רפואית
- תואר שני:
- נשים: (מכון לוסטיק): מימון וניהול פיננסי, ניהול טכנולוגית מידע.
 - גברים: (מכון לב, מכון נוה): ניהול ושיווק טכנולוגיה, הנדסת תעו"נ.

המכללה ירושלים לבנות (בית וגן) - כ- 40 גברים, כ- 480 נשים

המסלולים המוצעים:

תואר ראשון:

- נשים: תנ"ך, מחשבת ישראל, תנ"ך תושב"ע, משאבי למידה, ספרות, חינוך מיוחד, הגיל הרך, מוסיקה, אנגלית, מתמטיקה, מדעי הטבע.
 - גברים: תואר ראשון לר"מים
- תואר שני:
- נשים: הוראת המדעים, ניהול וארגון מערכות חינוך, הוראת תושב"ע ומחשבת ישראל

שלוחות חרדיות במכללות פרטיות

הקריה האקדמית אונו – הקמפוס החרדי - כ- 1,400 גברים, כ- 790 נשים
המסלולים המוצעים:

תואר ראשון :

- נשים : משפטים, מנע"ס (התמחות בחשבונאות, מערכות מידע, שיווק, מימון)
- גברים : משפטים, מנע"ס (התמחות בחשבונאות, מערכות מידע, שיווק, מימון)

מכון לנדל – הקמפוס החרדי - כ- 160 גברים, כ- 110 נשים

המסלולים המוצעים :

תואר ראשון :

- נשים : לימודי חינוך וחברה, מנע"ס (+ מסלול עם התמחות בחשבונאות)
- גברים : לימודי חינוך וחברה, מנע"ס (+ מסלול עם התמחות בחשבונאות)

המכללה האקדמית אשקלון – הקמפוס החרדי - כ- 30 גברים

המסלולים המוצעים :

- מכינה לגברים (מכינה לנשים ומסלולים אקדמיים יפתחו החל מסמסטר ב' של שנה"ל תשע"ב)

המכללה האקדמית צפת – השלוחה החרדית - כ- 60 גברים, כ- 85 נשים

המסלולים המוצעים :

תואר ראשון :

- נשים : עבודה סוציאלית (היום כולן במכינה)
- גברים : כלכלה ומנע"ס

המרכז האקדמית כרמל – הקמפוס החרדי - כ- 95 גברים, כ- 55 נשים אשר מסיימים את לימודיהם כי בשנה"ל תשע"ב (2011/12) הקמפוס נסגר

המסלולים המוצעים :

תואר ראשון :

- נשים : משפטים, מנע"ס
- גברים : משפטים, מנע"ס

האוניברסיטה הפתוחה

242 גברים, 73 נשים

המסלולים המוצעים :

תואר ראשון :

- נשים/גברים : מגוון מקצועות במדעי הרוח, מדעי החברה, מדעים, הנדסה, לימודי שפות
תואר שני :
- נשים/גברים : מנע"ס

נספח ב' – רשימת שמות המומחים אתם נועצנו במהלך כתיבת עבודה זו

מוסד	מומחים חיצוניים
אוניברסיטת חיפה	פרופ' אהרון בן זאב
חטיבת תומכ"א	תא"ל אמיר רוגובסקי
משרד התעשייה והמסחר	מר אסף מלחי
מכון מנדל	הרב בצלאל כהן
"הארץ"	מר דוד זולדן
הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה	מר חיים פורטנוי
חברת "יעדים"	מר חיים שון
הטכניון	פרופ' יהודית דורי
מנהלת השירות האזרחי-לאומי	מר יהונתן שליט
המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה	פרופ' יוג'ין קנדל
המרכז האקדמי כרמל	מר יוסף פרלמן
מנהלת השירות האזרחי-לאומי	מר יחיאל אמואל
חברת "יעדים"	מר יעקב אפשטיין
קהילת בוגרי "נצח יהודה"	מר יצחק אטלס
גוינט/תב"ת	הרב יצחק רביץ
גוינט/תב"ת	הרב ישראל הופריכטר
בית הספר הגבוה לטכנולוגיה בירושלים	מר ישראל טקאץ'
הועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה הגבוהה	פרופ' מנואל טרכטנברג
Gaidar Institute for Economic Policy	ד"ר משה יונבסקי
קהילת בוגרי "נצח יהודה"	מר משה ליפשיץ
אגף המחקר של בנק ישראל	גב' ניצה קסיר
הטכניון	פרופ' פאול פייגין
גוינט/תב"ת	מר ראובן גורבט
צוות ההיגוי	
מרכז מפתח	רב הרשל קליין
המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה	מר חגי לוין
התאחדות פועלי "אגודת ישראל"	הרב חנוך ורדינגר
בית הספר הגבוה לטכנולוגיה בירושלים	פרופ' יוסף בודנהיימר
התאחדות התעשיינים	גב' מור שפירא - שמגר
איש יחסי ציבור ואסטרטגיה	מר נחום בנדיקט
האוניברסיטה העברית	פרופ' עמירם גונן
קבוצת "גירוזלם גלובל ונצ'רס"	רב ד"ר שלמה קליש

פרסומים

1. אבי חיים ינון, "[חייל חרדי בשח"ר: "צה"ל בגד בכולנו לא נתגייס יותר"](#)", באתר "[סרוגים](#)", 14.01.2012
2. אילני צבי, "השמת נשים חרדיות בתחם ההי-טק", [לקט מאמרים](#) בנושא נתונים, מחקרים ומצגות שהוצגו ביום העיון "שילוב האוכלוסייה החרדית כיעד לאומי", מוסד שמואל נאמן, יולי 2011.
3. ארז מרים, רוטשטיין ענת, "הוואצ'רים לעולים חדשים ככלי בשוק התעסוקתי", דו"ח מחקר, מוסד שמואל נאמן, 2007
4. ארז מרים, סגל ורד, "מחקר להערכת התוכנית "סיוע במימון שכר העולים - קידום העסקה" של המשרד לקליטת עלייה", מוסד שמואל נאמן, 2010
5. גל ראובן, זטקובצקי איליה, "[מפת הדרכים לתכנית לאומית להאצת שוב האוכלוסייה החרדית בכלכלה הישראלית](#)", מוסד שמואל נאמן, דצמבר 2010.
6. גל ראובן, זטקובצקי איליה, "מודל ההגירה" בתוך "שילוב חרדים: מודל, תרחישים ומיפוי", מוסד שמואל נאמן, 2012
7. וייס שמעון, "נתוני השמה בעבודה של בוגרי בג"ט מהציבור החרדי", [לקט מאמרים](#) בנושא נתונים, מחקרים ומצגות שהוצגו ביום העיון "שילוב האוכלוסייה החרדית כיעד לאומי", מוסד שמואל נאמן, יולי 2011.
8. הוועדה הבין משרדית, "[תמיכה תקציבית באברכי כולל](#)", משרד רה"מ, דצמבר 2010
9. [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה](#), דו"ח סופי, עמ' 15, משרד התמ"ת, יוני 2010
10. [החלטת ממשלה מס' 2000](#) מיום ד' אב תש"ע - 15.7.2010 בעניין עידוד תעסוקת חרדים
11. [הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון 2011, לוח 8.37 - תלמידי ישיבות, לפי סוג מוסד ואזרחות](#)
12. [הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון 2011, לוח 8.38 - תלמידי ישיבות לפי תכונות נבחרות](#)
13. [הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון 2011, לוח 10.12 - "עובדי המדינה, משטרה ושב"ס"](#)
14. זטקובצקי איליה, "ניתוח דיווחים על הפעילות קרן ק.מ.ח.", מוסד שמואל נאמן, [לקט מאמרים](#) בנושא "הכשרה מקצועית והשכלה אקדמית בקרב האוכלוסייה החרדית", אפריל 2011
15. זטקובצקי איליה, "קיום לדמות הסטודנט החרדי", מוסד שמואל נאמן, [לקט מאמרים](#) בנושא "הכשרה מקצועית והשכלה אקדמית בקרב האוכלוסייה החרדית", אפריל 2011.
16. זטקובצקי איליה, "מיפוי מוסדות אקדמיים בישראל המותאמים לציבור החרדי" בתוך "שילוב חרדים: מודל, תרחישים ומיפוי", מוסד שמואל נאמן, 2012
17. "[מי הסתה](#)" – "בחדרי חרדים" <http://www.bhol.co.il/lobby2.aspx?id=1&sid=181>
18. לופו יעקב, מלחי אסף, "זיהוי פוטנציאל תעסוקתי בקרב נוער חרדי ונושרים משיבות תורניות", טרם פורסם
19. מלאך גלעד, כהן בצלאל, "חרדים לאקדמיה", התאחדות הסטודנטים הישראלית, 2011
20. מלחי אסף, "[השתלבותם של חרדים בעלי ההכשרה בשוק העבודה](#)", משרד התמ"ת, 2011

21. מלחי אסף, "מתנדבים חרדים בשירות אזרחי-לאומי, מאפייני השירות ופרופיל תעסוקתי של המתנדבים", משרד הת"ת, 2011
22. סבר יחיאל, "פרצה חמורה ומסוכנת בהקמת מסגרת "כולל אברכים" בשילוב עם לימודי תואר אקדמי", "יתד נאמן", י"ג בכסלו תשע"ב, 09.12.2011, גיליון 7736
23. סגל שימי, "צריך להתאים את האקדמיה לחרדים, ולא להיפך", "כיכר השבת", 16.06.11
24. סופר-פורמן חגית, " מרכזי פיתוח תעסוקת חרדים (מ פ ת ח) - המעסיקים שהשתמשו בשירותי התכנית: מאפיינים, נתוני העסקת חרדים, השימוש בשירותי התכנית ושביעות הרצון משירותים אלו", דו"ח מס' 3, משרד התמ"ת, 2009
25. "כיכר השבת", סקר אוקטובר 2011
26. "מאמינים בשילוב", ידיעון של מוסד שמואל נאמן, גיליון מס' 6, יוני 2011
27. פפרמן בני, מלחי אסף, "החסם האמיתי בפני תעסוקת חרדים", דה מרקר, 25.08.2011
28. "שילוב חרדים בצה"ל. הצגת ר' אכ"א לוועדת חוץ וביטחון", ינואר 2012
29. קו חם לנפגעי תקיפה על רקע דתי במדור "אינתיפאדה חילונית" באתר "כיכר השבת (<http://www.kikarhashabat.co.il/hotline.php>)
30. שליט יהונתן, זטקובצקי איליה, " השתלבותם של בוגרי שירות אזרחי-לאומי בשוק העבודה", מוסד שמואל נאמן, לקט מאמרים בנושא " שירות צבאי ו/או אזרחי ככלי לשילוב האוכלוסייה החרדית בשוק העבודה", אוקטובר 2011.
31. תמיר יוסי, " חשיבותה הכלכלית-לאומית של השתלבות החרדים בכוח העבודה בישראל, לקט מאמרים בנושא נתונים, מחקרים ומצגות שהוצגו ביום העיון "שילוב האוכלוסייה החרדית כיעד לאומי", מוסד שמואל נאמן, יולי 2011.

אתרים נוספים:

1. גדוד "נצח יהודה" [/http://nahalharedi.org.il](http://nahalharedi.org.il)
2. קהילת בוגרי "נצח יהודה" [/http://www.nahalharedi.com](http://www.nahalharedi.com)
3. מכללת לומדה – המכון החרדי ללימודי מקצוע [/http://www.lomda.org](http://www.lomda.org)
4. ג'וינט/תב"ת <http://www2.jdc.org.il/category/Tevet>

מוסד שמואל נאמן

למחקר מדיניות לאומית

הטכניון – מכון טכנולוגי לישראל

טל. 04-8292329, פקס 04-8231889

קרית הטכניון, חיפה 32000

www.neaman.org.il